ГОЛОС УКРАЇНИ

Влада — Радам!

Газета Верховної Ради Української РСР ◆ № 71 ◆ П'ятниця, 12 квітня 1991 року ◆ Ціна 10 коп.

Кажуть, ми живемо в цивілізованому суспільстві. Та цивілізація навчилася знищувати все живе за допомогою монстрів-машин, яким не вистачає пального, роздобути яке можна за допомогою машин, яким потрібне пальне, виготовити які можна, знищивши частинку природи... Дикі, на наш погляд, аборигени островів в океані навчилися валити товсті дерева за допомогою... крику. Залазить один з них на верхівку і тридцять днів голосно лає дерево. І дерево, не витримавши, вмирає...

У нас отруєні повітря, вода і земля, засихають на корені дерева. То, може, повернемося у доцивілізовані часи і будемо рятувати хоч у такий спосіб природу? А вона врятує нас...

Фото Сергія **КОВАЛЬЧУКА.**

ДО КИЄВА прибув голова фракції ХДС/ХСС бундестагу Федеративної Республіки Німеччина доктор Альфред Дреггер. У програмі візиту покладання вінків на могилу Невідомого солдата і меморіального комплексу «Бабин Яр», зустріч із заступником Голови Ради Міністрів В. Урчукіним та головою Київської міськради Г. Малишевським.

У другій половині дня відбулася зустріч Голови Верховної Ради УРСР Л. Кравчука з А. Дреггером. Під час бесіди обговорювалися шляхи розвитку німецько - українських відносин, розширення контактів між бундестагом ФРН і Верховною Радою УРСР.

Докладний звіт про бесіду буде вміщено в наступному номері «Голосу України».

ВІДБУЛИСЬ урочисті збори, присвячені 30-річчю польоту в космос Юрія Гагаріна 10 квітня. В президії зборів — Президент СРСР М. Горбачов, Голова Верховної Ради СРСР А. Лук'янов, Прем'єр-міністр СРСР В. Павлов. Вступним словом відкрив збори М. Горбачов. З доповіддю виступив генеральний конструктор науково - виробничого об'єднання «Енергія» Ю. Семенов. Доповідач зауважив, що три десятиліття розвитку космонавтики в СРСР не були виключно переможним маршем.

УЧОРА відбулось засідання уряду республіки, на якому обговорено питання про структуру державного управління Української РСР. Вів засідання Голова Ради Міністрів УРСР В. П. Фокін.

У КИЄВІ 11 квітня відкрилася сесія загальних зборів Академії наук України. На порядку денному — питання про діяльність АН УРСР у 1990 році та її завдання відповідно до нового Статуту. Розглянуто питання про поновлення у складі АН УРСР незаконно репресованих учених.

ЗАСТУПНИК директора Інституту ядерних досліджень АН УРСР А. Рудчик, побувавши минулої осені на міжнародній конференції з проблем сучасної ядерної фізики в Токіо, встановив контакти з колегами з ядерного центру «Рікен» та інституту ядерної фізики Токійського університету. Він запросив їх узяти участь цього літа в школі-семінарі в Києві і сподівається домовитись про спільні дослідження в галузі фізики важких іонів.

СУВЕРЕНІТЕТ І ПОДІЛ ВЛАД

«Пишемо» нову Конституцію України

Проблеми майбутньої Конституції України все більше хвилюють широку громадськість, викликають жваві дискусії і суперечки. Її розробка і прийняття мають не тільки юридичне, а й важливе політичне значення. Вперше за роки перебування у складі СРСР Основний Закон Української держави розробляється самостійно, на основі Декларації про державний суверенітет.

Однією з центральних проблем майбутньої Конституції України є закріплення в ній статусу суверенної держави. Формально Українська РСР завжди його мала, але не фактично. Тоталітарний режим перетворив СРСР у надцентралізовану унітарну державу, а Україну — в його провінцію. Тому відродження й реальне забезпечення суверенітету Української держави — першочергове завдання Конституційної комісії і Верховної Ради республіки в цілому. Це підтверджують і результати нещодавно проведеного республіканського опитування громадської думки народу України. Державний суверенітет України — як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах — проголошується в її Декларації.

Створення замість фактично унітарного СРСР Союзу суверенних держав, за що, власне, висловився на цьому республіканському опитуванні народ України, вимагає розв'язання складного теоретичного питання про відносини республіки з цим Союзом.

Українська держава може без шкоди для свого суверенітету увійти до складу конфедеративного чи іншого міжнародно-правового союзу суверенних держав. Що ж стосується так званої «оновленої федерації» СРСР, то тут зберегти державний суверенітет Україні буде досить проблематично.

Ситуація, яка складається навколо проекту Союзного договору, є такою, що суверенні республіки не підуть на федералізацію своїх відносин із Центром, а союзний Центр — на конфедералізацію відносин з республіками. В результаті компромісів може бути знайдена змішана конфедеративно-федеративна форма устрою майбутнього Союзу. За таких умов Україна повинна чітко обумовити свою не тільки колективну, а й індивідуальну участь у цьому Союзі. Зокрема, умовами входження Української РСР у майбутній Союз могли б бути, наприклад, непоширення на Україну Закону СРСР про вихід із Союзу РСР, визначення поділу компетенції на виключно Союзу і остаточну України, невтручання Союзу у внутрішні справи України та ін.

Таким чином, в основі конституційного статусу суверенної Української держави повинна лежати концепція, яка не допускає обмеження її суверенітету. В Основному Законі України варто вказати, що принципи державного суверенітету є непорушними і недоторканими їх робить акти недійсними з моменту прийняття, незалежно від того, про які акти йдеться — національні чи акти союзного характеру. Що ж до союзної держави, то її суверенітет є похідним і обмежується сферою виняткової компетенції Союзу (спільної компетенції Союзу і республік не повинно бути, бо це прихована форма узурпації влади Союзом).

Суверенітет Української держави має повністю поширюватись на Кримську АРСР, яка свої відносини з УРСР будуватиме на засадах визнання верховенства Конституції і законів України.

Для успішного функціонування суверенної Української держави всередині республіки і за її межами необхідно забезпечити оптимальну в умовах розвитку плюралістичної демократії організацію державної влади. Гарантом політичної стабільності і захисту прав людини, як показав світовий досвід, є принцип поділу влад на законодавчу і судову. Суть проблеми, на мій погляд, полягає в тому, щоб знайти найбільш зручну формулу поділу влад для нової конституційної системи України. Адже відомо, що в політичній філософії і державознавстві принцип поділу влад дістав далеко не однакове тлумачення. Крім того, суспільно-політичні умови України вимагають адаптації цього принципу до її історії, традицій, політичної і правової культури.

Серед усіх концепцій поділу влад найефективнішою на практиці виявилась теорія Ш. Монтеск'є, яка передбачає встановлення дійової рівноваги між законодавчою, виконавчою і судовою владами.

Для України ідеї Ш. Монтеск'є також мають велике значення. І те, що вони «не нашого» походження, не повинно нас відштовхувати, бо ці ідеї давно стали загальнолюдським надбанням. Цінність цієї концепції в тому, що її застосування забезпечує стабільність політичного розвитку країни і ефективний захист прав і свобод громадян.

Однак при практичному впровадженні принципу розподілу влад у конституційну систему України виникають певні труднощі. Насамперед постає питання про те, яка форма правління має утвердитись на Україні: президентська чи парламентська? Існують переконливі докази на користь і першої, і другої. Так, багато хто підтримує президентську республіку як таку, що дозволяє народу безпосередньо обирати главу держави і виконавчої влади. А парламентська республіка привертає тим, що уряду можна висловити вотум недовір'я в парламенті, а сам парламент може бути достроково розпущений у разі, якщо він уже не відбиває реальних політичних настроїв у країні.

На мою думку, Україні найбільше підійшла б змішана форма правління: напівпрезидентська республіка, в якій було б втілено елементи обох названих форм правління.

За такої умови демократично обраний президент доручав би формування уряду лідерові партії (партій) більшості і скеровував би його діяльність. Уряд мав би заручатися підтримкою парламенту і в разі прийняття останнім резолюції про вотум недовір'я йти у відставку. Президент республіки не ніс би політичної відповідальності за діяльність уряду, а тільки юридичну за діяння, що підпадають під норми Кримінального кодексу. За таких умов у складі уряду потрібна посада прем'єр-міністра, який би організовував його роботу. Таким чином, виконавча влада мала б двох керівників: президента і прем'єр-міністра. Але президент, маючи засоби впливу на парламент (право вето, розпуску парламенту), міг би ефективно спрямовувати діяльність прем'єр-міністра.

Законодавча влада в особі двопалатної Верховної Ради України (нижня палата — Народна палата, або Палата представників, і верхня палата — Рада Республіки) покликана не тільки приймати закони, а й ефективно контролювати уряд. Депутати Верховної Ради України мають бути виключно парламентаріями і відповідати певним цензам (осідлості, громадянства тощо). Депутатський мандат, повинен мати вільний, тобто загальнореспубліканський, характер. А депутат Верховної Ради України після позбавлення його мандата парламентом відповідав би перед законом. Нижня палата повинна складатися приблизно з 450 народних депутатів України, а верхня — із 100 радників. Це оптимальні цифри за європейськими мірками.

Двопалатна структура Верховної Ради України покликана забезпечити баланс поточних і стратегічних інтересів республіки: нижня палата представляла б насамперед поточні інтереси, їй належить пріоритет у фінансовій галузі, строк її повноважень — три роки. Верхня палата (обирається на шість років, переобирається наполовину кожні три роки) займається стратегією розвитку республіки, стримує нижню палату від скоростиглих і необдуманих рішень.

Верховній Раді України у здійсненні її функцій могли б, на мою думку, допомагати певні спеціалізовані органи, наприклад Лічильна палата (у справах контролю за виконанням державного бюджету), Економічна Рада (у справах економічної реформи), Державна рада (у справах консультування законопроектних робіт) та ін.

Судова влада — захисниця індивідуальної свободи і правопорядку в майбутній конституційній системі України — має бути істотно посилена. Звернення до суду має стати універсальним правом фізичних і юридичних осіб. Для цього необхідно різко збільшити судовий корпус за рахунок скорочення посад службовців у місцевих Радах, адміністративному апараті, зайнятих розглядом скарг, заяв і листів громадян. Суд і тільки суд повинен визначати юридичні підстави для задоволення тих чи інших претензій громадян, юридичних осіб.

До структури судової влади мають входити як загальні, так і спеціальні суди: військові, господарські, адміністративні, соціальні, включаючи і Конституційний суд України.

Особливе питання майбутньої Конституції України — статус республіканської прокуратури. За логікою концепції поділу влад вона повинна зайняти місце в структурі однієї з трьох влад. Якщо включити її в структуру законодавчої влади, то її треба перетворити в орган типу Контрольної палати. У структурі виконавчої влади вона обмежувалася б загальним наглядом. І тільки в структурі судової влади прокуратура, звільнена від адміністративних і каральних функцій, стала б інструментом правової держави. І це зовсім не «підрізає» крила прокуратурі, оскільки в структурі судової влади вона набуде своїх природних функцій.

Відомо, що в державі, в якій немає поділу влад, відсутня і конституція.

**Володимир КАМПО,
завідуючий кафедрою державного та адміністративного права Львівського держуніверситету, доцент.**

ДО ВІЗИТУ В УРСР ГЕНЕРАЛЬНОГО ДИРЕКТОРА ЮНЕСКО

Сьогодні на Україну прибуває з робочим візитом генеральний директор Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), відомий іспанський учений і громадський діяч Федеріко Майор Сарагоса.

Народився 27 січня 1934 року в Барселоні. В 1956 році з відзнакою закінчив фармацевтичний факультет Мадрідського університету, через два роки успішно захистив дисертацію. У 1963—1973 роках — завідуючий кафедрою біохімії Гранадського університету, одночасно в 1968—1972 роках — ректор цього університету. В 1974 — 1978 роках — голова Вищої ради наукових досліджень Іспанії. В 1978—1981 роках — заступник генерального директора ЮНЕСКО. В 1981—1982 роках — міністр освіти і науки Іспанії, а потім — директор інституту молекулярної біохімії Мадрідського університету, директор інституту науки про людину в Мадріді. У 1987 році обраний генеральним директором ЮНЕСКО.

Автор більш як 50 наукових праць, має почесні звання багатьох університетів, член Королівської академії медичних наук.

Ф. Майор веде велику громадську роботу, він є членом Римського клубу, членом Ради директорів міжнародного фонду «За виживання і розвиток людства», учасник «Іссик-Кульського форуму».

Одружений, має трьох дітей.

Трудящі України щиро вітають візит генерального директора ЮНЕСКО.

Прес-центр МЗС УРСР.

ГОЛОС УКРАЇНИ

Газета Верховної Ради Української РСР

Засновник — Верховна Рада Української РСР.

Адреса редакції: УРСР, 252047 Київ-47, вул. Нестерова, 4

Рукописи не рецензуються і не повертаються

Думки авторів публікацій у «Голосі України» не завжди збігаються з точкою зору редакції.

Індекс 60955. Тираж 166.300. Передплатна ціна на рік 19 крб. 80 коп.

Газета виходить 5 разів на тиждень. У вівторок — на 8 сторінках, середу, четвер, п'ятницю та суботу — на 16 сторінках.

ВСЕ МОЖУТЬ ДЕПУТАТИ...

Постійна комісія з екології та охорони навколишнього середовища Херсонської міської Ради добилася тимчасового припинення будівництва заводу керамічної цегли.

Підставою для прийняття такого рішення сесією стала відсутність екологічної експертизи майбутнього об'єкта, що споруджується на околиці обласного центру. Його технологія «розрахована» на викиди в атмосферу шкідливих хімічних речовин. Заперечення господарників та економістів виявилися бездоказовими перед грунтовними дослідженнями авторитетних народних обранців. Не допомогло й апелювання керівників заводу до обласних інстанцій.

Єдиний оптимальний вихід з даної ситуації, як вважає голова цієї депутатської комісії Світлана Волкова, перепрофілювання підприємства на екологічно чисте виробництво будівельних матеріалів.

Іван КАЛИНИЧЕНКО,
власний кореспондент «Голосу України».
Херсон.

* * *

СТЕРЕЖІТЬСЯ ТЕЛЕКАМЕРИ

Чернігівська міська Рада стала засновником госпрозрахункового підприємства «Комерційний телецентр Чернігова».

Місцеве телебачення дасть змогу чернігівчанам систематично знайомитися з діяльністю депутатського корпусу, роботою міськвиконкому.

Користь від нововведення, напевно, буде: тепер ті, хто дрімав на сесії, остерігатимуться телекамери. А з другого боку, протовпитися до мікрофона поперваx депутатам, напевно, буде досить нелегко.

ГРИЗІТЬ ГРАНІТ НАУКИ

У перші дні квітня спорожніли шкільні та студентські їдальні Чернігівщини. 70—80 відсотків юних клієнтів втратили апетит внаслідок подорожчання обідів. Тривожну статистику розглянуто в обласній Раді народних депутатів. Голова Ради В. Лісовенко та його колеги заявили: діти не повинні голодувати. Прийнято рішення встановити на квітень-травень додаткову компенсацію в сумі 15 карбованців на місяць кожному учневі чи студентові — за рахунок резервів установ наросвіти, СПТУ, вузів, обласного та місцевого бюджетів. Загалом на підгодовування учнів та студентів виділено 7 мільйонів карбованців.

Сергій ПАВЛЕНКО,
власний кореспондент «Голосу України».
Чернігівська область.

У КОЖНІЙ РЕСПУБЛІЦІ У ТРАНСПОРТУ МАЄ БУТИ ОДИН ГОСПОДАР. САМЕ ПРО ЦЕ ЙДЕТЬСЯ У ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ. САМЕ НА ЦЕ МАЮТЬ БУТИ СПРЯМОВАНІ ЗУСИЛЛЯ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ.

ВСІ ВИДИ ТРАНСПОРТУ ПОВИННІ СТАТИ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЮ ВЛАСНІСТЮ. ЦЕ СТОСУЄТЬСЯ, БЕЗУМОВНО, І ЗАЛІЗНИЧНОГО, И АВІАЦІЙНОГО, І МОРСЬКОГО, І ТРУБОПРОВІДНОГО ТРАНСПОРТУ, НЕ КАЖУЧИ ВЖЕ ПРО АВТОМОБІЛЬНИЙ І РІЧКОВИЙ.

ТРАНСПОРТ РЕСПУБЛІКИ

Референдум, що відбувся 17 березня, переконливо підтвердив прагнення народу України до суверенітету, в тому числі до повної самостійності всього народногосподарського комплексу, включаючи і транспортну систему республіки.

Аналізуючи економіку високорозвинутих країн, можна сказати, що транспортна система має вирішальне значення як фактор інтеграції між різними економічними структурами, а також регіональними, національними і міжнародними ринками. Якщо виходити з кількісних показників, то на Україні нині функціонує досить потужна транспортна система, де на 26 тисячах кілометрів залізниць, 220 тисячах кілометрів автомобільних шляхів з твердим покриттям, 4,4 тисячі кілометрів внутрішніх судноплавних водних шляхів і 6,2 тисячі кілометрів міського електротранспорту (тролейбус, трамвай, метрополітен) протягом року перевозиться близько 9 мільярдів тонн вантажів (з них 54 відсотки — автомобілями), понад 15 мільярдів пасажирів (в тому числі понад 56 відсотків — автобусами і легковими таксомоторами).

І все ж попит на перевезення значно перевищує пропозиції. Причин тут багато. Почав би з досить слаборозвинутої транспортної мережі. Щільність шляхів сполучення у республіці (їх довжина, що припадає на 1000 квадратних кілометрів території) значно менша, ніж у багатьох розвинутих країнах. Так, щільність автомобільних доріг США в 2,4 раза, Франції — в 5,3, Великобританії — в 6, ФРН — майже в 7 разів і Японії — в 12 разів вища, ніж на Україні. Відстаємо ми і по щільності залізниць.

А якщо говорити про парк транспортних засобів (локомотивів, вагонів, суден, автомобілів, літаків та іншого рухомого составу), то кількісні його показники досить високі, але використовується він зовсім не ефективно.

Чому? Я назву три основні причини: застарілі моделі транспортних засобів, недостатній випуск автомобілів великої і малої вантажопідйомності, відокремленість відомчих інтересів (в тому числі й між Центром та республікою).

Україна переживає гостру нестачу автобусів і вантажних автомобілів великої вантажопідйомності, а ЛАЗ і КрАЗ, що розташовані на її території, але не підпорядковані їй, працюють насамперед на Союз.

Львівському автобусному заводові, наприклад, суміжник із Москви не постачає або постачає з великими перебоями двигуни. В той же час тільки у Харкові є три заводи, які випускають транспортні дизелі, але республіці ці заводи не підпорядковані, і тому допомогти ЛАЗу безсилі.

В одній популярній телевізійній передачі було показано, що за останні 20 років середній вік пасажирських суден Чорноморського пароплавства зріс з 7 до 17 років. А в нас, до речі, є першокласні суднобудівні заводи, та підпорядковані вони знову ж таки Центру.

Старіють авіаційна техніка, залізничний рухомий состав, через значні недопоставки легкових таксомоторів значно погіршилось обслуговування населення таксомоторними перевезеннями.

Докорінне поліпшення транспортного обслуговування народного господарства і населення автомобільними перевезеннями, скорочення транспортних витрат є, на мою думку, питаннями надзвичайно актуальними, вони вимагають негайного вирішення.

Республіка має великі втрати і через низьку ефективність роботи автомобільного транспорту. Це пояснюється насамперед наслідками адміністративно-командної системи управління народним господарством, яка оберігала інтереси союзних і союзно-республіканських міністерств та відомств. У результаті найбільш організована частина автомобільного транспорту — автотранспорт загального користування республіки — не тільки не набув належного розвитку, а навпаки — питома вага його з року в рік зменшувалася.

Нині дійшло до того, що в системі загального користування зосереджено лише 43,4 відсотка автобусів, а решта, тобто більше половини їх загальної кількості, в республіці перебуває у віданні різних міністерств та відомств, де їх експлуатують менш раціонально. В той же час зарубіжна практика свідчить про пріоритет автомобільного транспорту загального користування (АТЗК). Так, у США більше половини автомобілів, зосереджених у госпрозрахункових автопарках, перебувають у системі загального користування. У Німеччині 45 відсотків вантажних перевезень виконує АТЗК, в Австрії, Бельгії, Греції цей показник сягає 50 відсотків, у Нідерландах і Данії — понад 65, а на Україні — менше 12 відсотків.

І якщо середня відстань перевезень вантажів автотранспортом у Японії становить 44 кілометри, в Бельгії — 54, в Німеччині — 62, Нідерландах — 66, Франції і Великобританії — 75, то на Україні — менше 16 кілометрів. Не кращий вигляд мають також інші показники, що засвідчує про тупиковий стан транспорту республіки.

Вирішення назрілих проблем я вбачаю тільки у перебудові системи управління всіх транспортних комплексів.

Якщо знову звернутися до досвіду розвинутих країн, то побачимо, що там міністерства транспорту не є державним органом. А це надто важливо. У їх безпосередньому підпорядкуванні, як правило, немає виробничих підприємств транспорту. Вони є органом державного управління всієї транспортної системи країни. Питання автомобільного, як і інших видів транспорту, ведуть спеціальні підрозділи цих міністерств.

Якою ж бачу концепцію Міністерства транспорту суверенної України в умовах переходу до ринкової економіки і функціонування за її законами?

Насамперед транспортний комплекс республіки має відігравати інтегруючу роль між економічними структурами і регіонами. Отже, всі види транспорту повинні стати республіканською власністю. Це стосується, безумовно, і залізничного, й авіаційного, і морського, і трубопровідного транспорту, не кажучи вже про автомобільний і річковий. А забезпечить гармонійну взаємодію всіх транспортних структур в інтересах населення, підприємств, всього народного господарства України відповідна організаційна структура управління.

У функціональні обов'язки такого міністерства мають ввійти: оптимізація обсягів транспортних послуг та рівня народногосподарських витрат; формування економічної і правової політики на транспорті; здійснення науково-технічної, екологічної та інвестиційної політики на транспорті; розробка проектів законів по транспорту і контроль за додержанням чинного законодавства: підготовка пропозицій урядові у створенні і забезпеченні умов для ефективного функціонування та розвитку республіканської транспортної системи; створення умов для вільного розвитку — на конкурсній основі — ринку транспортних послуг; захист у республіканських та інших органах інтересів усіх видів транспорту; координація роботи різних видів транспорту в масштабах республіки; розробка напрямів розвитку транспортно - експедиційної діяльності; розвиток соціальної сфери, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів; розвиток зовнішньоекономічних зв'язків.

Систему управління транспортом республіки доцільно побудувати на базі галузевих транспортних концернів. Таких республіканських державних концернів, об'єднаних Міністерством транспорту, може бути сім: залізничного транспорту, водного, цивільної авіації, автомобільних доріг, трубопровідного транспорту та транспортного будівництва.

Названа система державного управління транспортом України відповідає основним принципам державного суверенітету республіки, економічної самостійності, Закону про власність, забезпечує цілісний підхід до системи управління народним господарством України у ринкових умовах господарювання. І, в кінцевому підсумку, дозволить мати істотний народногосподарський ефект.

Тільки в результаті удосконалення системи управління автомобільним транспортом і підвищення питомої ваги автотранспорту загального користування затрати на перевезення скоротяться не менш як на 200 мільйонів карбованців на рік, витрати палива — на 100 тисяч тонн, а потреби в автотранспортних засобах — на 50 тисяч одиниць.

При Міністерстві транспорту має бути сильний науково-технічний центр. Слід нарешті посилити увагу до вирішення завдань науково-технічного прогресу, особливо в галузі автомобільного транспорту. Бо соромно признатися, що на автотранспорті загального користування України сьогодні затрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки становлять лише 0,15 відсотка загальних доходів галузі, або в кілька разів менше, ніж у сусідніх республіках, і в кілька десятків разів менше, ніж в основних фірмах США, Італії та інших країн.

Розумію, що є й інші точки зору на транспортну проблему республіки. Народний депутат УРСР начальник Південної залізниці Олександр Пучко у своїй статті «Транспортні артерії неподільні» («Правда Украины», № 290, 1990 рік) говорить про необхідність збереження загальносоюзної власності на залізничний транспорт. Однак я вважаю, що в кожному регіоні у транспорту має бути один господар. Це відповідає і Декларації про державний суверенітет України.

Віталій РЕВА,
перший заступник міністра транспорту УРСР, народний депутат УРСР.

У КАБІНЕТІ МІНІСТРІВ СРСР

З метою створення сприятливих умов для відпочинку трудящих в дні травневих свят 1991 року і раціонального використання робочого часу Кабінет міністрів СРСР постановив перенести дні відпочинку з неділі 5 травня на п'ятницю 3 травня і з неділі 12 травня на п'ятницю 10 травня.

Одночасно надано право підприємствам і організаціям з метою збільшення випуску дефіцитної продукції та в інших випадках, виходячи з виробничої необхідності, виконувати за погодженням з профспілковими комітетами роботу в день відпочинку 4 травня. Робота в цей день компенсуватиметься за погодженням сторін наданням іншого дня відпочинку або у грошовій формі в подвійному розмірі. За бажанням працівника цей день може бути приєднаним до щорічної відпустки з оплатою у тому ж порядку, в якому оплачуються дні відпочинку.

ГАГАРІН І УКРАЇНА

Десять років тому, збираючи матеріали про перебування Юрія Гагаріна на українській землі, мені пощастило зустрітися з матір'ю першого в світі космонавта.

— Розумієте, у мене майже не залишилося Юриних речей — все по музеях, — ніби вибачаючись, ніяково розводила руками Ганна Тимофіївна.

Та раптом мій погляд зупинився на великому родинному столі Гагаріних, на краєчку якого лежав «Кобзар» Тараса Шевченка. Не втримався, відкрив книжку. І тут же побачив одне, але дуже виразне слово: «Геній!», написане рукою Юрія Олексійовича. Коли, за яких обставин «Кобзар» потрапив до їх сімейного архіву, Ганна Тимофіївна пригадати не змогла.

Звісно, загадка з «Кобзарем» мене не полишала, але на деякий час її витіснили інші факти життя Юрія Олексійовича, пов'язані з українською землею...

У квітні 1966 року Гагарін перебував на Київщині як почесний гість XX з'їзду комсомолу республіки. Особливо припав йому до душі український вислів «ласкаво просимо».

— Такі слова не потребують перекладу, — усміхався Гагарін. І ніби на підтвердження цього прийняв запрошення хліборобів села Ксаверівка Васильківського району, де його вишитим рушником і хлібом-сіллю радо зустріли трудівники колгоспу «Дружба».

Одна з багатьох зустрічей відбулася в господі колгоспника Віталія Рябця. Говорили про справи хліборобські і справи космічні. Згодом з'ясувалося, що батько Віталія Максимовича воював на смоленській землі, там, де безжальна війна обпалила дитинство Гагаріна. Юрій Олексійович уважно розглядав пожовклі фотографії — сімейні реліквії. Та ось уже господиня запрошує дорогого гостя до столу.

— Вареники разом з донькою ліпили, — каже Надія Андріївна і підклікає трирічну Валюшку.

— Яка серйозна ти, яка поважна, — всміхається Юрій Олексійович, садовлячи дівчинку на коліна. А пильний фотограф зафіксував цю мить. І ксаверівському знімкові судилася всесвітня слава.

Зворушливі зустрічі, невимушені розмови з літніми і молодими ксаверівчанами. Скільки вражень, скільки спогадів! Для кожного Юрій Олексійович знаходить потрібні слова, нікого не обминає його неповторна усмішка. Люди тягнуться до нього, запрошують до себе, мовляв, погостюйте у нас хоча б кілька днів... І коли знову Юрій Гагарін завітав у дім Віталія Рябця, господар не без гордості показав космонавтові унікальні видання класиків української літератури, які збирав не один рік. І саме тут, серед численних книжок, Юрій Олексійович помітив Шевченків «Кобзар». Шанобливо розгорнув книгу.

— Я знаю, у вас обмаль часу, — сказав тоді Віталій Максимович, — а Шевченка похапки читати не можна. Тож візьміть із собою, як випаде вільна хвилина, почитайте, не пожалкуєте...

Так «Кобзар» потрапив до рук Юрія Гагаріна.

На цьому можна було б і закінчити. Та запала в душу ще одна зустріч.

Неподалік фабрики «Киянка» — гуртожитки Української сільськогосподарської академії. Саме тут у мене призначено побачення з випускницею академії Валентиною Рябець.

— Чи знаєте, Валю, — допитуюся в співрозмовниці, що численні міжнародні виставки обійшов знімок Юрія Олексійовича з маленькою дівчинкою на руках. Він і зараз відкриває фотовиставку «Космос і людство», яка в різних країнах світу влаштовується під егідою ЮНЕСКО і присвячена тридцятиріччю першого пілотованого польоту. Мабуть, тепер і в Ксаверівці не всім відомо, що та маленька дівчинка — ви, Валю?

— Так, нас фотографували на фоні квітучої яблуні... Той садок ми назвали гагарінським. Так його і сьогодні величає все наше село. Згодом у Ксаверівку приїздили наукові працівники станції садівництва імені Л. Симиренка, що на Черкащині. Взявши паростки від тієї яблуні, вони вивели два нові сорти — «Ровесник Гагаріна» та «Шевченків край».

Анатолій СИГАЛОВ,
журналіст.

На знімку: хліб-сіль України першому космонавту планети (село Ксаверівка Васильківського району Київської області).

Фото з архіву автора.

У політичних партіях

ГАСЛА НЕ В ПОШАНІ

Коли черговий раунд переговорів уряду республіки із страйкуючими шахтарями об'єднання «Павлоградвугілля» Дніпропетровської області закінчився безрезультатно, до гірників прибув голова Народної партії України, народний депутат УРСР Л. І. Табурянський. Він запропонував конкретні варіанти виходу з соціально-економічної кризи.

Закликаючи покластися цілком на очолювану ним партію, Леопольд Іванович навряд чи міг розраховувати на повне довір'я шахтарів. Адже тут було відомо, що НПУ виникла на базі дніпропетровського кооперативу «Олімп» і не являє собою великої сили. Але Л. І. Табурянський, який його очолює, знає свої можливості.

— Раніше, займаючись тільки випуском тренажерів та інвалідських колясок, ми були справді слабкими, — говорить Леопольд Іванович. — З часом, нарощуючи капітал від 400 карбованців до десятка мільйонів, почали відкривати виробничі філіали в інших областях, а на їх базі створювати партійні осередки. Залучаючи людей до нових, вільніших виробничих відносин, настроюємо їх на інші політичні орієнтири: кількість членів Народної партії України за короткий строк зросла більш як у чотири рази.

— Ми закликаємо до припинення нинішнього страйку. Адже зупинення виробництва нікому не дасть користі. Шахтарі хочуть знати своє майбутнє. Уряд не приховує, що з часом частина шахт буде закрита. При цьому дає туманні обіцянки на перспективу. Наш кооператив, що недавно став синдикатом, уже сьогодні пропонує створювати як його підрозділи фермерські господарства, об'єднання по виробництву будівельних матеріалів і товарів народного споживання. Синдикат набув досвіду створення народних підприємств, причому саме таких, де перевага не тільки у високих заробітках, а в тому, що люди стають власниками основних фондів. При цьому збудовано спортивний комплекс для молоді, разом з церквою, іншими громадськими організаціями влаштовуємо для неімущих безплатні обіди.

Опоненти Л. І. Табурянського називають цю діяльність пропагандистським фарсом. Але його аргументи спрацьовують: на організовані НПУ мітинги приходить чимало людей, їх приваблює конкретна справа.

С. СКІРКО,
кор. Укрінформу.

ПІД

Минулої п'ят
Київради при
про соціальни
лів столиці У
уже відомих з
бачених поста
Міністрів УРС
резня та 5 кві
вето на зроста
регульованих
ствам міськог
вання дозволе
вувати бюдже
оплату проїзн
працівників, я
передмісті, а
компенсацію
зарплати бать
Буде також
кількість осіб,
льги для кори
мадським тран
щоб зменшити
їзд малоімущ
дітним.
Блок ...ен
соціальному з
бітних. Для ц
рено фонд соц
ту, який попо
коштами від в
го процента з
рів дефіцитно
сового попиту
Особливу у
но київським

ГЕН

Віктор ...
ликої Лепетих
на генераліси
Швидше — н
са Суворова,
чя, осідла...
лярами. ...
сом «генерал
тав на вулиця
гатів XXVIII
ши під козир
ськовий пара
сі не пропус
лідного зібра
Блазенськ
магає Корнія
нути увагу
Три роки то
ра Вел
РАПО, звіль
«за некомп
сказано в на
учня Гаврила
ника Моско
ситету, з де
стажу робот
ревізій...
фіну!.. ...
ніяченко ма
викрити про
м'яса у кол
Жовтня». Е
позов до суд
лаві підсудн
грип, ув'язн
діб, він поп
лікаря. Йом
хіатра. Це б
1989 року.
Втім, усе
раніше, кол
червонодипл
ся від аспі
до економіч
яку трубу в
у сільське г
тал? Факти
батьківщині
тавщині. І н
був швиден

Грошова допомога тим, хто проживає в зоні Чорнобильської аварії

У зв'язку з реформою роздрібних цін і з метою забезпечення соціальної захищеності громадян, які проживають у населених пунктах, розташованих на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській АЕС, Кабінет міністрів СРСР прийняв рішення про виплату їм з 1 квітня 1991 р. щомісячної грошової допомоги.

Жителі населених пунктів, в яких запроваджено обмеження споживання продуктів харчування місцевого виробництва та особистих підсобних господарств, одержать допомогу в розмірі 60 карбованців на кожного члена сім'ї.

Тим, хто проживає в населених пунктах, де частково обмежено споживання молока і, в разі потреби, інших продуктів харчування місцевого виробництва та особистих підсобних господарств, за переліками, затверджуваними Радами Міністрів РРФСР, Української РСР і Білоруської РСР, вирішено виплачувати щомісяця по 30 карбованців на кожного члена сім'ї (до 1 січня 1993 р.).

Витрати на зазначені цілі провадитимуться за рахунок коштів союзного бюджету в межах асигнувань, передбачуваних державною союзно-республіканською програмою невідкладних заходів на 1990—1992 роки по ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Благодійність

ФОНД ІМЕНІ Ф. ГААЗА

Ця громадська благодійна організація, створена в Одесі, є колективним членом Фонду милосердя й здоров'я України з правами відділення Радянського фонду милосердя й здоров'я.

Відповідно до статуту новий фонд створює різні комерційні підприємства, частину прибутків від яких відраховує на реалізацію благодійних програм. Нині налічується таких підприємств понад 50, серед них — юридична фірма, будівельний концерн, зовнішньоторговельна фірма тощо. Водночас розгорнуто ряд благодійних програм. Зокрема — центр милосердя імені матері Марії здійснює догляд, лікування, харчування й фінансову допомогу самотнім старим людям, інвалідам, душевнохворим. Програма «Наркологія» допомагає тим, хто хоче покінчити з пияцтвом та наркоманією. Інститут медичної реабілітації опікується дітьми-інвалідами та їхніми батьками. Працює також центр планування сім'ї.

Фонд соціальної допомоги встановив стипендії імені доктора Ф. Гааза та імені академіка А. Сахарова, створив спеціальний фонд для підтримки першого в Одесі ліцею та інше.

Чимало цікавих задумів, планів намічено реалізувати, частина їх вже здійснюється. Тож організатори прагнуть розширювати контакти, готові йти на співробітництво. Й з цією метою просять відгукнутися всіх бажаючих на таку адресу:

270023, м. Одеса, вул. Пушкінська, 68. Фонд соціальної допомоги імені доктора Ф. Гааза. Телефони: 259209; 250913; 226004. Телекс: 232108; телефакс: 256916.

Людмила КОРОЛЬ.

Обстановка в сусідній Білорусії загострюється. Кореспондент «Голосу України» 11 квітня зателефонував до редакції «Народної газети» — органу Верховної Ради БРСР. До телефону підійшов головний редактор І. СРЕДИЧ.

— Після деякого затишшя у Мінську знову вирують пристрасті. Другий день поспіль на центральній площі міста відбуваються багатотисячні

ЧИ

мітинги роб
рашньому,
участь біля
Сьогодні зр
заповнилас
які, крім ві
го характе
політичні.
На - вчор

кові судилася всесвітня слава.

Зворушливі зустрічі, вимушені розмови з літніми і молодими ксаверівчанами. Скільки вражень, скільки спогадів! Для кожного Юрій Олексійович знаходить потрібні слова, нікого не обминає його непідробна усмішка. Люди тягнуться до нього, запрошують до себе, мовляв, погостюйте у нас хоча б кілька днів... І коли знову Юрій Гагарін завітав у дім Віталія Рябця, господар не без гордості показав космонавтові унікальні видання класиків української літератури, які збирав не один рік. І саме тут, серед численних книжок, Юрій Олексійович помітив Шевченків «Кобзар». Шанобливо розгорнув книгу.

— Я знаю, у вас обмаль часу, — сказав тоді Віталій Максимович, — а Шевченка похапки читати не можна. Тож візьміть із собою, як випаде вільна хвилина, почитайте, не пожалкуєте...

Так «Кобзар» потрапив до рук Юрія Гагаріна.

На цьому можна було б і закінчити. Та запала в душу ще одна зустріч.

Неподалік фабрики «Киянка» — гуртожитки Української сільськогосподарської академії. Саме тут у мене призначено побачення з випускницею академії Валентиною Рябець.

— Чи знаєте, Валю, — допитуюся в співрозмовниці, що численні міжнародні виставки обійшов знімок Юрія Олексійовича з маленькою дівчинкою на руках. Він і зараз відкриває фотовиставку «Космос і людство», яка в різних країнах світу влаштовується під егідою ЮНЕСКО і присвячена тридцятиріччю першого пілотованого польоту. Мабуть, тепер і в Ксаверівці не всім відомо, що та маленька дівчинка — ви, Валю?

— Так, нас фотографували на фоні квітучої яблуні... Той садок ми назвали гагаринським. Так його і сьогодні величає все наше село. Згодом у Ксаверівку приїздили наукові працівники станції садівництва імені Л. Симиренка, що на Черкащині. Взявши паростки від тієї яблуні, вони вивели два нові сорти — «Ровесник Гагаріна» та «Шевченків край».

Анатолій СИГАЛОВ, журналіст.

На знімку: хліб-сіль України першому космонавту планети (село Ксаверівка Васильківського району Київської області).

Фото з архіву автора.

НА

е «ласка- … не потре- … — усмі- … на під- … прийняв … обів села … ківського … вишитим … іллю ра- … инки ко-

… зустрічей … колгосп- … Говори- … робські і … родом з'я- … Віталія … на смо- … де без- … лила ди- … Юрій … рафії — … ось уже … дорогого

… м з донь- … Надія … кає три-

… ти, яка … міхається … адовлячи … А пиль- … сував цю … у зним-

Благодійність

ІМЕНІ Ф. ГААЗА

агодійна … в Оде- … членом … здоров'я … відділен- … ду мило-

… атуту но- … зні ко- … а, части- … ових відра- … благодій- … алічує- … ть понад … юридична … концерн, … а фірма … спонсор … програм. … милосердя … здійсню- … харчуван- … ному са- … м, інвалі- … Програ- … опомагає … нчити з … анією. Ін- … абілітації

опікується дітьми-інвалідами та їхніми батьками. Працює також центр планування сім'ї.

Фонд соціальної допомоги встановив стипендії імені доктора Ф. Гааза та імені академіка А. Сахарова, створив спеціальний фонд для підтримки першого в Одесі ліцею та інше.

Чимало цікавих задумів, планів намічено реалізувати, частина їх вже здійснюється. Тож організатори прагнуть розширювати контакти, готові йти на співробітництво. І з цією метою просять відгукнутися всіх бажаючих на таку адресу:

270023, м. Одеса, вул. Пушкінська, 68. Фонд соціальної допомоги імені доктора Ф. Гааза. Телефони: 259209; 250913; 226004. Телекс: 232108; телефакс: 256916.

Людмила КОРОЛЬ.

У політичних партіях

ГАСЛА НЕ В ПОШАНІ

Коли черговий раунд переговорів уряду республіки із страйкуючими шахтарями об'єднання «Павлоградвугілля» Дніпропетровської області закінчився безрезультатно, до гірників прибув голова Народної партії України, народний депутат УРСР Л. І. Табурянський. Він запропонував конкретні варіанти виходу з соціально-економічної кризи.

Закликаючи покластися цілком на очолювану ним партію, Леопольд Іванович навряд чи міг розраховувати на повне довір'я шахтарів. Адже тут було відомо, що НПУ виникла на базі дніпропетровського кооперативу «Олімп» і не являє собою великої сили. Але Л. І. Табурянський, який його очолює, знає свої можливості.

— Раніше, займаючись тільки випуском тренажерів та інвалідських колясок, ми були справді слабкими, — говорить Леопольд Іванович. — З часом, нарощуючи капітал від 400 карбованців до десятка мільйонів, почали відкривати виробничі філіали в інших областях, а на їх базі створювати партійні осередки. Залучаючи людей до нових, вільніших виробничих відносин, настроюємо їх на інші політичні орієнтири: кількість членів Народної партії України за короткий строк зросла більш як у чотири рази.

— Ми закликаємо до припинення нинішнього страйку. Адже зупинення виробництва нікому не дасть користі. Шахтарі хочуть знати своє майбутнє. Уряд не приховує, що з часом частина шахт буде закрита. При цьому дає туманні обіцянки на перспективу. Наш кооператив, що недавно став синдикатом, уже сьогодні пропонує створювати як його підрозділи фермерські господарства, об'єднання по виробництву будівельних матеріалів і товарів народного споживання. Синдикат набув досвіду створення народних підприємств, причому саме таких, де перевага не тільки у високих заробітках, а в тому, що люди стають власниками основних фондів. При цьому збудовано спортивний комплекс для молоді, разом з церквою, іншими громадськими організаціями влаштовуємо для неімущих безплатні обіди.

Опоненти Л. І. Табурянського називають цю діяльність пропагандистським фарсом. Але його аргументи спрацьовують: на організовані НПУ мітинги приходить чимало людей, їх приваблює конкретна справа.

С. СКІРКО, кор. Укрінформу.

ПІД ЗАХИСТ КИЇВРАДИ

Вісті з місцевих Рад

Минулої п'ятниці виконком Київради прийняв рішення про соціальний захист жителів столиці України. Крім уже відомих заходів, передбачених постановами Ради Міністрів УРСР від 28 березня та 5 квітня, накладено вето на зростання вільних і регульованих цін, підприємствам міського підпорядкування дозволено використовувати бюджетні кошти на оплату проїзних квитків для працівників, які мешкають у передмісті, а діти одержать компенсацію незалежно від зарплати батьків.

Буде також переглянута кількість осіб, що мають пільги для користування громадським транспортом з тим, щоб зменшити плату за проїзд малоімущим та багатодітним.

Блок рішень прийнято по соціальному захисту безробітних. Для цього буде створено фонд соціального захисту, який поповнюватиметься коштами від вилучення одного процента з продажу товарів дефіцитної групи не масового попиту.

Особливу увагу приділено київським дітям і студентам. Так, студенти, що мають хороші й відмінні оцінки, одержуватимуть стипендію в 125 карбованців, відмінники — 150, а сироти й ті, які залишилися без допомоги батьків, від 125 до 215 карбованців.

Такі виплати вилучатимуться з прибутків, одержаних вузами за виконання господоговірних робіт, а також з тих коштів, які переказують підприємства за навчання заводських стипендіатів. Вартість проїзних квитків на громадському транспорті для школярів і студентів залишається такою ж, як і до реформи цін.

Не набагато зросте вартість сніданків і обідів в шкільних і студентських їдальнях — дотації виплачуватимуться з бюджетів районів, що становить понад 20 мільйонів карбованців.

Прийнято ще одне рішення, яке змусить замислитися колективи тих підприємств, які явно завищили вартість затрат на виготовлювану ними продукцію. Якщо міська податкова інспекція встановить, що рентабельність виробів перевищує 30 відсотків, то банк вилучатиме весь прибуток від реалізації такої продукції в державну казну.

Ось таким чином Київрада прагне захистити своїх громадян від жорсткої реальності. Мені доводилося чути, що в числі цих рішень є чимало популістських, ефективних тільки на перший погляд, а то й незаконних. Як, приміром, заборона на зростання вільних і регульованих цін, що суперечить Указу Президента СРСР, як рекомендації підприємствам союзного і республіканського підпорядкування — з власних коштів сплачувати витрати на харчування в заводських їдальнях. Цілком можливе ігнорування цих рішень.

Але під лежачий камінь вода не тече — тож і така турбота Київради полегшить трудні часи для тих, хто потребує соціального захисту.

Валентина ПИСАНСЬКА, власний кореспондент «Голосу України».

Характерники

ГЕНЕРАЛІСИМУС

Віктор Корніяченко з Великої Лепетихи не схожий на генералісимуса Сталіна. Швидше — на генералісимуса Суворова, вузьке обличчя, осідлане масивними окулярами. У циліндрі з написом «генералісимус» він вітав на вулицях Москви делегатів XXVIII партз'їзду, узявши під козирок, приймав військовий парад у Києві, й досі не пропускає жодного солідного зібрання.

Блазенський ковпак допомагає Корніяченкові привернути увагу до своєї історії. Три роки тому його, ревізора Великолепетиського РАПО, звільнили з роботи «за некомпетентність», як сказано в наказі. Це його, учня Гаврила Попова, випускника Московського університету, з десятьма роками стажу роботи в контрольно-ревізійному управлінні Мінфіну!.. Але напередодні Корніяченко мав необережність викрити пропажу 50 тонн м'яса у колгоспі «50 років Жовтня». Екс-ревізор подав позов до суду і... опинився на лаві підсудних. Хворий на грип, ув'язнений на п'ять діб, він попросив викликати лікаря. Йому викликали психіатра. Це було на початку 1989 року.

Втім, усе почалося значно раніше, коли він, випускник-червонодипломник, відмовився від аспірантури й узявся до економічних розшуків: у яку трубу вилітає вкладений у сільське господарство капітал? Факти він збирав на батьківщині Гоголя, на Полтавщині. І назбирав, за що був швиденько переведений на батьківщину Чичикова — на Херсонщину. Отут він і став на прю з головою Великолепетиського РАПО товаришем Папушею. То виявить нестачу вагона м'яса, то шанованого бджоляра потурбує, то відмовиться скласти акта на чесного, але незговірливого господарника, то вірить своїм очам, а не паперам, де, замість вагонних свиней, записані новонароджені поросята. Не раз звертався до прокурора району, приходив із свідками зловживань навіть до місцевого управління КДБ. Та все марно. Представники Республіканського народного контролю побували у Великій Лепетисі й установили, що сигнали Корніяченка точні. Однак рада РАПО взяла Папушу на поруки.

...У вже згадуваній камері Корніяченко написав протест Генеральному прокуророві СРСР, де, зокрема, сказано: «...чудово усвідомлюю даремність для суспільства ревізійної роботи, бо порушення і зловживання мають масовий характер...».

Він домігся поновлення на роботі.

Але в наказі не записано, що звільнення було незаконним. Так і не повертається Віктор Дмитрович на роботу, шукає справедливості з посвідченням швачки-надомниці в кишені мундира генералісимуса. Бігає натщесерце по московських та київських кабінетах. Заприсягся не знімати блазенського ковпака, аж поки не доб'ється свого.

Володимир БОНДАРЕНКО.
Херсонська область.

Навколомистецькі новини

НАЇВНОСТІ — ЗАМАЛО

Наша газета вже писала про виставку «Наївне малярство», розгорнуту в столичному громадсько-культурному центрі імені Леніна, а оцей невеличкий відгук привернув увагу несподіваним поглядом на той же предмет.

...З чотирнадцяти художників, картини яких представлено тут, мою увагу привернула В. Скляренко. Неймовірно: вік художниці — за сімдесят, а почала вона вправлятися у малярстві всього кілька років тому! Дивилася на її картину «Весілля» — і хотілося взяти до рук кольорові олівці, забуті від часів уроків малювання в третьому класі. Спробувати? Адже я теж — непрофесіонал, як і вони. Двох днів мені вистачило, щоб переконатися: своїх далеких нащадків я не порадую безсмертними картинами. Любові до мистецтва і наївності — замало. Між іншим, латинське «примітивус» означає «найраніший, первісний». А вміти бути «найранішим» дається не кожному.

Ганна РАКОЇД.

ШЕВЧЕНКО — ПОЗА ЧЕРГОЮ

Кілька років тому на Україні заговорили про необхідність створення художніх кінобіографій Лесі Українки, Івана Франка, Тараса Шевченка. Кільканадцятисерійний фільм про Тараса Шевченка, здається, буде першим у цьому ряду. Фільм зніматиме Станіслав Клименко, відомий глядачам за картинами «Дударики», «Вир», «Колесо історії» та іншими.

Христофор ГРУША.

МІСТЕЧ… знане не… мим у Єв… ньовічним замко… пивом місцевого… а й єдиним у р… ним ринком легк… білів та запчасти… шований на око… ти цвинтаря. Як… красномовне сус… лових людей во… жить. Не хвилю… женість територ… торгували ху… слизько, почувш… ко встояти на н… одягати спецвзут… Добре мати й… навики, щоб усп…

МУК… ЯР…

яр, яким опер… Яр той, мабуть,… аби худоба не… Тепер він не по… шини, що зайня… лів та свиней,… тікати не збира…

У фаворі — «… «дев'ятки», за н… від 80 до 120… останню модель… — всього 60 … Приблизно за ст… на придбати «ш… шані інвалюта. … ка» — 5 тисяч… імпозантних м… чотирирічні «Ж… моделі правлять… лютою!

Іноземних лег… то. Мабуть, ціни… Десятирічні мер… за 220—250, то… 90. Тисяч, звісн… продається один… темнозелений Б… мом — симпати…

БЕРИ…

але не йди д…

Дилетантство… піратів від бізнес… їм успішно ду… брата покупця. … дурити?! Виставте… якусь штучку з і… клейкою, в яскр… — розметуть!

А далі вже —… ваші.

Ось і в Охтир… було… Універмаг… магазин торгувал… кими парфумами… ванців за флакон…

Певне, дуже х… городянам, що т… «Шанель» № 5… Париж — Лонд… Йорк, бо брали т… Але вдома, знявш… флакончика, щас… реагували, як мо… зати, неадекватн… була рідина нев… ходження й приз… те, про що спові… ка.

Компетентні с… швидко встанови…

ПОГО…

12—13 квітня у… південних облас… часні дощі з гроз… території без опа… нічно-східний, 5-… секунду. Темпер… 12—18 градусів… 2—7.

По Києву та об… вдень без опадів… но-східний, 5—10… кунду. Температу… дусів тепла.

Продиктовано у номер

ЧИ БУДЕ ДІАЛОГ?

Обстановка в сусідній Білорусії загострюється. Кореспондент «Голосу України» 11 квітня зателефонував до редакції «Народної газети» — органу Верховної Ради БРСР. До телефону підійшов головний редактор І. СРЕДИЧ.

— Після деякого затишшя у Мінську знову вирують пристрасті. Другий день поспіль на центральній площі міста відбуваються багатотисячні мітинги робітників. У вчорашньому, наприклад, взяло участь біля ста тисяч осіб. Сьогодні зранку площа знову заповнилась мітингуючими, які, крім вимог економічного характеру, висувають і політичні.

На вчорашній прес-конференції представників мінського страйккому повідомлено, що 70 страйкових комітетів, створених на заводах і фабриках, контролюють 90 відсотків великих підприємств столиці.

Нині припинили роботу понад 80 підприємств. І хоча, як зазначив перший заступник Голови Верховної Ради Білорусії С. Шушкевич, економічні вимоги страйкарів уряд уже частково задовольнив, діалогу між Радою Міністрів і страйковим комітетом поки що не виходить.

Тим часом, за нашими відомостями, створено страйкоми у Гомелі, Солігорську, Жодіно. Неспокій поширюється на всю республіку.

ГОЛОС України

ЗАХИСТ КИЇВРАДИ

Вісті з місцевих Рад

...ці виконком ...в рішення ...ахист жите... ...аїни. Крім ...дів, перед... ...ами Ради ...від 28 бе... ...накладено ...вільних і ... підприєм... ...підпорядку... ...використо... ...кошти на ...квитків для ...мешкають у ... одержать ...лежно від

...переглянута ...) мають пі... ...вання гро... ...ртом з тим, ...ату за про... ...та багато...

...рийн... по ...сту безро... ...буде ство... ...ного захис... ...ватиметься ...чення одно... ...дажу това... ...упи не ма...

... приділе... ...м і студен...

там. Так, студенти, що мають хороші й відмінні оцінки, одержуватимуть стипендію в 125 карбованців, відмінники — 150, а сироти й ті, які залишилися без допомоги батьків, від 125 до 215 карбованців.

Такі виплати вилучатимуться з прибутків, одержаних вузами за виконання госпдоговірних робіт, а також з тих коштів, які перекаазують підприємства за навчання заводських стипендіатів. Вартість проїзних квитків на громадському транспорті для школярів і студентів залишається такою ж, як і до реформи цін.

Не набагато зросте вартість сніданків і обідів в шкільних і студентських їдальнях — дотації виплачуватимуться з бюджетів районів, що становить понад 20 мільйонів карбованців.

Прийнято ще одне рішення, яке змусить замислитися колективи тих підприємств, які явно завищили вартість затрат на виготовлювану ними продукцію. Якщо міська податкова інспекція встановить, що рентабельність виробів перевищує 30 відсотків, то банк вилучатиме весь прибуток від реалізації такої продукції в державну казну.

Ось таким чином Київрада прагне захистити своїх громадян від жорсткої реальності. Мені доводилося чути, що в числі цих рішень є чимало популістських, ефективних тільки на перший погляд, а то й незаконних. Як, приміром, заборона на зростання вільних і регульованих цін, що суперечить Указу Президента СРСР, як рекомендації підприємствам союзного і республіканського підпорядкування — з власних коштів сплачувати витрати на харчування в заводських їдальнях. Цілком можливе ігнорування цих рішень.

Але під лежачий камінь вода не тече — тож і така турбота Київради полегшить трудні часи для тих, хто потребує соціального захисту.

Валентина ПИСАНСЬКА,
власний кореспондент «Голосу України».

Характерники

...РАЛІСИМУС

...ен... Ве... ...е схожий ... Сталіна. ...ералісиму... ...е обличч... ...вни... оку... ...пи... ...с» ... ві... ...оскви дел... ...їзду, узяв... ...ривмав вій... ...иєві, й до... ...одного со...

...впак допо... ...и приверт... ...оєї історії. ...то, ревізо... ...епетиського ... з роботи ...сть», як ... Це його, ...ва, випуск... ... універ... ...ами рокам... ...онтролю... ...ін... ...едодн... ор... ...бережність ... 50 тонн ...50 років ...зор подав ...пинився на ...ворий - на ...на п'ять ...викликати ...икали пси... ... початку

...ося значно ...випускник... ... відмовив... ... й узявся ...озшуків: у ...вкладений ...ство капі... ...бирав на ...а Пол... ..., за що ...еведений

на батьківщину Чичикова — на Херсонщину. Отут він і став на прю з головою Великолепетиського РАПО товаришем Папушею. То виявить нестачу вагона м'яса, то шанованого бджоляра потурбує, то відмовиться скласти акта на чесного, але незговірливого господарника, то вірить своїм очам, а не паперам, де, замість вагомих свиней, записані новонароджені поросята. Не раз звертався до прокурора району, приходив із свідками зловживань навіть до місцевого управління КДБ. Та все марно. Представники Республіканського народного контролю побували у Великій Лепетисі й установили, що сигнали Корніяченка точні. Однак рада РАПО взяла Папушу на поруки.

...У вже згадуваній камері Корніяченко написав протест Генеральному прокуророві СРСР, де, зокрема, сказано: «...чудово усвідомлюю даремність для суспільства ревізійної роботи, бо порушення і зловживання мають масовий характер...».

Він домігся поновлення на роботі.

Але в наказі не записано, що звільнення було незаконним. Так і не повертається Віктор Дмитрович на роботу, шукає справедливості з посвідченням швачки-надомниці в кишені мундира генералісимуса. Бігає натщесерце по московських та київських кабінетах. Заприсягся не знімати блазенського ковпака, аж поки не доб'ється свого.

Володимир БОНДАРЕНКО.
Херсонська область.

Навколомистецькі новини

НАЇВНОСТІ — ЗАМАЛО

Наша газета вже писала про виставку «Наївне малярство», розгорнуту в столичному громадсько-культурному центрі імені Леніна, але оцей невеличкий відгук привернув увагу несподіваним поглядом на той же предмет.

...З чотирнадцяти художників, картини яких представлено тут, мою увагу привернула В. Скляренко. Неймовірно: вік художниці — за сімдесят, а почала вона вправлятися у малярстві всього кілька років тому! Дивилася на її картину «Весілля» — і хотілося взяти до рук кольорові олівці, забуті від часів уроків малювання в третьому класі. Спробувати? Адже я теж — непрофесіонал, як і вони. Двох днів мені вистачило, щоб переконатися: своїх далеких нащадків я не порадую безсмертними картинами. Любові до мистецтва і наївності — замало. Між іншим, латинське «примітивус» означає «найраніший, первісний». А вміти бути «найранішим» дається не кожному.

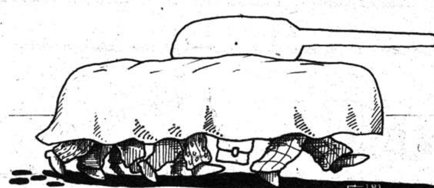
Ганна РАКОЇД.

ШЕВЧЕНКО — ПОЗА ЧЕРГОЮ

Кілька років тому на Україні заговорили про необхідність створення художніх кінобіографій Лесі Українки, Івана Франка, Тараса Шевченка. Кільканадцятисерійний фільм про Тараса Шевченка, здається, буде першим у цьому ряду. Фільм зніматиме Станіслав Клименко, відомий глядачам за картинами «Дударики», «Вир», «Колесо історії» та іншими.

Христофор ГРУША.

МІСТЕЧКО Мукачево знане не лише відомим у Європі середньовічним замком та поганим пивом місцевого виробництва, а й єдиним у регіоні солідним ринком легкових автомобілів та запчастин. Він розташований на околиці, навпроти цвинтаря. Як на мене — красномовне сусідство. Та ділових людей воно не бентежить. Не хвилює й неупорядженість території, де колись торгували худобою. Тут слизько, почувши ціни, важко встояти на ногах, треба одягати спецвзуття з шипами. Добре мати й альпіністські навики, щоб успішно долати

Іронічний репортаж

МУКАЧІВСЬКИЙ ЯРМАРОК

яр, яким оперезано ринок. Яр той, мабуть, виконали, аби худоба не розбігалася. Тепер він не потрібен — машини, що зайняли місце волів та свиней, добровільно тікати не збираються.

У фаворі — «вісімки» та «дев'ятки», за них заламують від 80 до 120 тисяч. За останню модель «Москвича» — всього 60 — 70 тисяч. Приблизно за стільки ж можна придбати «шістку». У пошані інвалюта. Та ж «дев'ятка» — 5 тисяч марок. Двоє імпозантних молодиків за чотирирічні «Жигулі» п'ятої моделі правлять 3.200. Валютою!

Іноземних легковиків багато. Мабуть, ціни відлякують. Десятирічні мерседеси йдуть за 220—250, тойоти за 70—90. Тисяч, звісно. За 100 продається однадцятирічний темнозелений БМВ. За кермом — симпатична білявка. Машина дорога — мабуть, реалізується разом з хазяйкою. Найменше просять за 13-річний «Вольво» — якихось '55 «кусків».

Втім, кусаються й поношені вітчизняні легковики. Третя модель «Жигулів» просить 18. Покупці, бачу, знаходяться.

Запчастини теж не залежуються. Хоч вартість — ого. Акумулятор — 350, шини — 500—600, капот — 1.500, переднє крило — 1.000, заднє скло — 350.

Не розмінюються на дрібниці й продавці дрібних деталей. Он дружинник-автоінспектор віддає амортизатори за 150, он молодичка просить за шестерню до масляного насоса 25, бородань з монгольськими очима у необмеженій кількості торгує ланцюгом двигуна по 90. Угорський гість оптом продає комплекти поршнів, 200 карбованців за 10 штук.

Завітавши сюди за тиждень-два, знову бачу старих знайомих. З тим же асортиментом. А ціни вищі. Плюс — конкуренти з інших регіонів республіки і з-за її меж. Онде — черга: двоє бороданів з Івано-Франківська продають реле-переривач, аби ви могли наслідувати сирену спецавтомобіля. По 30 карбованців за штуку. Весело!

Того ж дня гастролери з Брянщини привезли повний КамАЗ магнієво-титанових дисків і успішно продали по 250 карбованців за штуку. Один з гостей дав інтерв'ю:

— Ціни у нас набагато нижчі, тому сюди й приїхали. У нас «дев'ятка» коштує приблизно 60—65 тисяч. Попросиш більше — блатні горло переріжуть. І не помітиш.

Мені чомусь пригадався тутешній цвинтар. Озирнувся — чи нема тут своїх рекетирів? Погляд зупинився на гурті неголених молодиків, котрі небайдуже спостерігали за моїм блокнотом. І я пішов. Чомусь досить швидко...

Микола ГОРВАТ,
ще живий власний кореспондент «Голосу України».
Малюнок Сергія ФЕДЬКА.
Закарпатська область.

Нуль уваги

БЕРИ «ШАНЕЛЬ»...

але не йди додому, не переконавшись, що це «Шанель»

Дилетантство доморощених піратів від бізнесу не заважає їм успішно дурити нашого брата покупця. Та й що його дурити?! Виставте на прилавок якусь штучку з іноземною наклейкою, в яскравій обгортці — розметуть!

А далі вже — турботи не ваші.

Ось і в Охтирці нещодавно було... Універмаг і комісійний магазин торгували французькими парфумами по 60 карбованців за флакон.

Певне, дуже хотілося вірити городянам, що то й справді — «Шанель» № 5 виробництва Париж — Лондон — Нью-Йорк, бо брали товар хвацько. Але вдома, знявши ковпачок з флакончика, щасливі покупці реагували, як модно нині казати, неадекватно. У флаконах була рідина невідомого походження й призначення, а не те, про що сповіщала наклейка.

Компетентні органи дуже швидко встановили, хто саме підсунув свиню охтирцям. Це зробили їхні ж земляки Д. і К. Один з них нібито дістав партію парфумів від осіб зарубіжного походження, інший — закупив у якогось коробейника.

Кримінальну справу не порушено, оскільки сучасне законодавство не вбачає у подібних діях складу злочину. Комерсанти відбулися легким переляком. Отже, бізнес — процвітатиме? Торгівля зобов'язана перевіряти якість пропонованої продукції, але чомусь не перевіряє. От воно і проявляється — у Сумах, Конотопі, Глухові. Хто виробляє фальшиві парфуми — невідомо. Тож майте на увазі: справжній флакон мусить бути гладенький, корок притертий, скляний, а не пластмасовий, написи зроблено термічним способом, без наклейки.

Віталій МАКСЮТЕНКО,
власний кореспондент «Голосу України».
Сумська область.

Оце так!

ВІДШКОДУВАТИ ЗНОВУ ЗАБУДУТЬ?

Як назвати дії ціноутворюючих і транспортних органів Києва? Тільки неприхованим обманом. Адже було оголошено про підвищення цін на міський транспорт з 2 квітня, продано проїзні квитки за 18 карбованців (єдині). А згодом рішення змінили, й проїзд у метро залишився п'ятикопійчаним.

Можна, звичайно, розглядати це як благодійність. Але що робити тим киянам, які вже придбали «проїзний» за новою ціною? Бо, якщо тариф за проїзд у метро буде підвищений з середини квітня, то їм цікаво знати, кому вони «подарували» свої 4—5 карбованців.

Сподіваюся, що ці міркування не призведуть до наближення того дня, коли вартість проїзду буде підвищена. Справа в іншому: чи не спаде на думку представникам ціноутворюючих і транспортних організацій, винних у цьому обмані, хоча б вибачитися перед тисячами тих, хто повірив їм на слово? Не кажу вже про те, що не буде зайвим на додаток до вибачення ще й повернути вилучені кошти.

Валентин ЛИТВИНЧУК.
Київ.

...родиктовано у номер

...УДЕ ДІАЛОГ?

... У вчо... ...ад, взяло ...исяч осіб. ... знову ...енгуючими, ...економічно... ...ують і

... прес-кон...

ференції представників мінського страйккому повідомлено, що 70 страйкових комітетів, створених на заводах і фабриках, контролюють 90 відсотків великих підприємств столиці.

Нині припинили роботу понад 80 підприємств. І хоча, як зазначив перший заступник Голови Верховної Ради Білорусії С. Шушкевич, економічні вимоги страйкарів уряд уже частково задовольнив, діалогу між Радою Міністрів і страйкомом комітетом поки що не виходить.

Тим часом, за нашими відомостями, створено страйккоми у Гомелі, Солігорську, Жодіно. Неспокій поширюється на всю республіку.

ПОГОДА

12—13 квітня у західних та південних областях короткочасні дощі з грозами. На решті території без опадів. Вітер північно-східний, 5—10 метрів за секунду. Температура вдень 12—18 градусів тепла, вночі 2—7.

По Києву та області сьогодні вдень без опадів. Вітер північно-східний, 5—10 метрів за секунду. Температура 13—18 градусів тепла.

А як у них?

У ШВЕЙЦАРІЇ, ЯКА НАС НЕ ЗНАЄ

(ВРАЖЕННЯ ТА РОЗДУМИ З ДОРОГИ)

ЧОРНИЙ шпак, розміром з галку, з довгим яскраво-жовтим дзьобом походжав по мокрих перилах балкону. Помітивши рух у кімнаті, без поспіху відстрибнув убік і тут же був підхоплений потоком повітря, виспівав потому щось іволжине...

З долин, причісуючись смереками, чіпляючись за гілласті берези, піднімався туман. Перекрита ним віддалік гора пливла засніженою вершиною в напівпрозорій сивизні. Будинки, під змоченими нічним дощем дахами, мовчали, ніби боялись поворухнутись, струсити росу. Свиснув, маскуючись під справжній локомотив, маленький трамвайчик, яким ми вночі піднялися в це село з містечка Бе на березі Женевського озера. Неголосно перемовляючись, простукотіла пластиковими масивними чоботами група людей з гірськими лижами. Крутою асфальтованою доріжкою підтюпцем піднімався до готелю чоловік, в якому не відразу можна було пізнати академіка І. Юхновського.

У селі Віллар розпочинався недільний трудовий день. Трудовий, бо для альпійських сіл березень — початок напруженого сезону. Обладнані підйомниками вершини гір чекають лижників, пізніше до гірських озер і потоків у цілюще різнотрав'я і настояне на ньому повітря прийдуть з усього світу інші відпочиваючі. (В селі на тисячу три жителів переважно мешкає більше, ніж десять тисяч людей). Для них збудовані прекрасні готелі. Наш «Брістоль» з чотирма зірочками на візитці (що означає високий його клас за міжнародним стандартом) зведений два роки тому японцями. Меблі, фільончасті двері, панелі з соснових дощок, вкриті безбарвним лаком. Якість... ніби той, хто будував, робив **для себе**, знав **як** і вмів, було з **чого** й **чим**. Востаннє таку роботу я бачив понад тридцять років тому, коли батько, зарізаючи найтоншою ножівкою з'єднання віконної рами, з удаваною суворістю наказував: «Тримай міцніше...»

Звідси розпочиналося наше навчання. Тут, недалеко від готелю, в будиночку, стилізованому всередині під українську старовину, з портретами Кобзаря й кобзою на стіні, у вільні дні мешкає згуртована, надзвичайно цікава сім'я доктора Богдана Дмитровича Гаврилишина — члена багатьох академій, одного з керівників Римського клубу, директора Міжнародного інституту менеджменту, розташованого в Женеві. Його п'ятирічна внучка Бояна знає англійську, французьку, українську мови. Як і її батьки, знатиме ще, очевидно, німецьку, іспанську, італійську. Після десятої вечора вона знову з меншим двоюрідним братиком прибігла у вітальню.

— Ти українка? — запитує її бабуся.

— Ні, я вже спати лягаю,— показує на одягнуту замість вишиванки піжаму.

Мова українців, народжених за кордоном, особлива. Її конструкція напевне відтворює підрядковий переклад з найуживанішої мови, урізноманітнюється польськими, англійськими, німецькими діалектизмами. І все ж таки, вона українська. Чому діаспора в більшості тримається за неї? Острах втратити коріння? Потреба душі?

Можна було б іти від протилежного: чому ми не цінуємо багатства рідної культури? Зручно зіслатись на утиски, русифікацію. А якщо глибше, відвертіше, сам на сам з совістю? Коли вона почала обростати пристосуванським, міщанським сальцем? Коли до матері вперше звернулися «какось культурнее»: «Утром у вас в селе тихота, аж страшно...»

У Швейцарії чотири офіційні мови. Найпоширеніші французька і німецька. Існує порядок, за яким житель зі столичного кантону, де переважно живуть німці, переїжджаючи в Женеву, віддає дітей до французької школи. І навпаки. Кажуть, німці легко підкоряються цьому правилу, французи ж, виконуючи його, вважають однак свою мову настільки досконалою, що без крайньої потреби іншою не користуються. Традиція взагалі повчальна...

У селах, і не лише в них, проекти будинків погоджуються архітекторами. Витримується відповідний стиль. Богдан Батрух, зять Гаврилишиних, каже, що в США важливо придбати земельну ділянку, а як станеш господарем — будуй на ній, що завгодно і як завгодно. Швейцарія ж цінує традиції. Це теж її багатство.

У КОНФЕРЕНЦ-ЗАЛІ готелю відбулася перша грунтовна розмова з приводу суті швейцарських референдумів та ініціатив. Загальну схему цих ознак демократії розкрив доктор Гені, колишній канцлер кантону Женева. В наступні дні в різних містах спеціалісти й представники влади від — в недалекому минулому — президента Швейцарії до голови комунальної (сільської) Ради розповідали про діалектику референдумів та ініціатив на всіх рівнях влади: федеративному, кантональному, муніципальному й комунальному. Специфіка і обсяг теми не дозволяють розкрити її в газетній публікації. Суть же зводиться до участі населення в створенні, поліпшенні й організації виконання законів, до права виборців через референдум сказати «ні» законопроекту або ініціативно наполягти на зміні закону чи прийнятті нового, якщо для того назріла потреба. Іншими словами, референдуми та ініціативи як взаємно протилежні процедури прямого законотворення в Швейцарії стали головною підвалиною реальної демократії.

Референдуми та збір підписів для ініціатив проводяться часто. Власне, кожний законопроект повинен за конституцією пройти іспит референдумом і лише після того вступити в дію. До голосування справа, буває (й нерідко), не доходить, якщо проект державного акта справді не викликає сумнівів у його доцільності. З'ясування думки виборців через голосування з питань різних рівнів влади й управління організовують одночасно. Це зручно для виборців, тим більше що питання не «перетинаються»: кожний рівень має чітко визначені функції. Справляє враження грунтовна підготовка процедур. Наприклад, під час з'ясування громадської точки зору щодо розвитку атомної енергетики кожний виборець разом з бюлетенем одержав брошуру з обгрунтуванням актуальності законопроекту. стану розвитку атомної енергетики в світі, її переваг й недоліків. Чесний діалог сприяє зваженим рішенням. Так, законопроект про скорочення тривалості робочого тижня зі збереженням оплати праці був відкинутий населенням як такий, що безпосередньо сприяє інфляції. За видимістю вигоди для окремих людей приховувались втрати для всіх. (Згадалося кілька розгніваних листів до «злої більшості», одержаних після того, як Верховна Рада не знайшла можливим скоротити робочий час частині працюючих на Україні). Швейцарці турбуються про вагу свого франка, зі стабільністю якого не зрівняється жодна валюта.

Система референдумів та ініціатив — благотворний грунт для виваженої політизації населення, для перевірки авторитету партій і груп. Адже коли партія відстоює ініціативу, що може провалитися в парламенті чи під час опитування населення, це позначиться й на авторитеті самої партії. Інакше кажучи, перш ніж виявляти ініціативу, слід грунтовно вивчити проблему, зважити на ефективність агітації й можливі результати.

По правді кажучи, в нас не склалося враження, ніби населення тільки тим і зайняте, що ходить до урн чи готується до того. Навпаки, спрацьовує право сказати своє «так» чи «ні» в той момент, коли це необхідно. Проявляється **демократія зацікавлених**, голосують найчастіше ті, кого проблема стосується безпосередньо. Процедура референдумів та ініціатив жорстка щодо кількості та строків збору потрібних підписів, а в самому голосуванні беруть участь зацікавлені виборці. Наприклад, за виборче право жінок (донедавна найстаріша демократія його не передбачала) головним чином голосували саме жінки. **Відчуття права** входить в характер і поведінку людини, стабілізує суспільство, стає важливішим від процедури **реалізації права**. Є, правда, ще одна причина. Захищена правом і матеріальним достатком людина взагалі менше голосує... і галасує.

Вивчаючи швейцарські демократичні процедури, ми зважали на те, що вони виростали з двохсотрічної практики. Нам же щось подібне потрібно запровадити протягом кількох років. Безумовно, ми не зможемо зробити закони відразу бездоганними. Досвід Швейцарії свідчить, що процес законотворення безперервний, він вимагає професійного підходу, перевірки громадською думкою. Не потрібно боятись уточнювати та доповнювати статті закону. Останнє важить особливо, бо прийняті недавно Верховною Радою України закони потребують певних ремарок, і це якось пригнічує їх авторів. Насправді ж чинний закон щодня проходить перевірку і в разі потреби мусить підправлятися. Це справа професійного парламенту.

Як повідав у Берні ще один знавець швейцарської демократії доктор Віллі, в країні вдалося чітко розмежувати всі типи влади: законодавчу, виконавчу й судову. На всіх її рівнях спостерігається певна дифузія функцій (скажімо уряд видає деякі нормотворчі акти). Придатним для поширення на Україні може бути розмежування типів влади на відповідних рівнях. Розмежування передбачає, що кантони — суверенні, оскільки їхній суверенітет не обмежений федеральною конституцією і виконує ті функції, які не передані, умовно кажучи, центру. Однією з причин такого розподілу функцій усіх видів влади було створення країни «знизу догори». До 1848 року кантони були повністю незалежними, об'єднались вони добровільно.

Права суб'єктів федерації захищені конституцією, а оскільки всі її статті пройшли перевірку всенародним голосуванням, то, відповідно, й народом. Адже позбавити кантон частини прав можна лише зміною конституції. Це непроста річ, бо потрібно, щоб під час референдуму збіглися і думки всіх швейцарців, і позиції всіх кантонів.

Традиції референдумів та ініціатив складалися в Швейцарії протягом семисот років. Сьогодні вони вилились у створений народом механізм демократії. Він унікальний у світовій практиці. Якщо, наприклад, у Франції виникає необхідність провести референдум, то потребу в ньому визначає президент. А в Швейцарії через механізм ініціатив сам народ визначає, що і як вирішувати. Цим досягненням демократії дорожать усі швейцарці. Коли зважити на те, що члени федерального й кантональних урядів не можуть входити до відповідних парламентів, а дії останніх контролюються референдумами та ініціативами, то обгрунтованою здається теза місцевих юристів про те, що кермо їхньої держави в руках парламенту та уряду, але «гальма» (референдуми) та «газ» (ініціативи) — в руках народу.

Повчальні уроки швейцарської демократії на Україні потрібно проходити швидко, але не поспіхом.

ПІЗНАННЯ чужої країни — процес нескінченний. Можна перечитати довідники, підшивки газет, розглянути географічні карти. Можна проїхати її шляхами, переговорити з десятками людей. І відчути раптом якусь стурбованість, здивування: у Швейцарії немає... столиці. Столиця, власне, є, але Берн виконує її роль лише тому, що там розміщено федеральний парламент. Ніяких переваг над Цюріхом, Женевою, Базелем, Лозанною столиця не має. Схоже, що для швейцарця столицею служить його дім, село, місто. Принаймні дві третини швейцарців не знають прізвища свого президента. Він змінюється щороку. Про Горбачова вони знають більше, ніж про своє керівництво. Про Україну, як це не прикро, переважно не знають нічого.

Децентралізація влади у Швейцарії не була досягненням, здобутим у процесі її розвитку. Централізація **не допущена з початку заснування** загальнодержавних інститутів. Якщо додати до цього інші, ніж у нас принципи господарювання, відсутність таких важелів влади, як фонди, ліміти тощо, толі стане зрозумілим «відсутність» столиці. А ще буквально заздрість викликає незалежність економіки від держави. Якщо нам вдасться зробити вільний трудовий колектив, якщо матеріальний стан окремої людини не залежатиме від того, хто з яким транспарантом вийшов на вулицю чи хто став президентом, тоді можна буде вважати, що місія нашого парламенту в основному буде виконана. Хоч знову ж таки: а які пропорції роздержавлення можна вважати оптимальними? Адже в тій же Швейцарії з 1970 по 1987 рік частка державних втрат у валовому національному продукті зросла у півтора раза, сягнувши 30 відсотків, причому без державних капіталовкладень. Зростання цієї частки — тенденція в усіх розвинених країнах. У

нас же в 1987 році це співвідношення перевищувало 52 відсотки. Багато? Напевно. А скільки потрібно? А як це залежить від структури витрат бюджету? Від структури національного доходу? Що підказали б тут наші економісти? І чому в Швейцарії, Франції, Англії, Австрії ця частка більша, ніж у нас?

Повчальним для нас здався висновок спеціаліста парламентської «кухні» в Женеві доктора Бруша про те, що практика реалізації народного права втручатись у дії парламенту через референдуми та ініціативи підштовхує партійні фракції до компромісу на основі інтересів виборців. Прямі аналогії тут не підходять, та, здається, референдум 17 березня мусив би стати для різних політичних сил на Україні та їхніх представників у Верховній Раді наказом до злагоди. Інші дії можуть бути розцінені населенням України як зневага до виборців.

Ще один цікавий момент стосується визнання за народною ініціативою (в разі збору визначеної кількості голосів) права ініціативи **законодавчої**. Вона голосується в парламенті, якщо відповідає юридичним нормам і рівню дії (кантональному, а не федеральному) та якщо вона входить в юридичні повноваження кантону. Ініціатива може бути й відхилена парламентом, і оскаржена її авторами в суді. До **федерального** суду, бо за ним зберігається функція спостерігача за додержанням прав людини на кантональному рівні. Одначе, навіть без «узаконення» ініціативи, вона має самостійне значення, бо примушує парламент, партії, громадськість, пресу висловити свою думку, обговорити проблему. Як правило, вона не зникає і згодом урядом чи парламентом все одно розв'язується.

У секретаріаті кантонального парламенту найбільше довелося попрацювати Владиславу Носову, визнаному і вдома, і в гостях знавцю регламенту. Відповіді на його конкретні запитання відзначалися конкретністю. Як, наприклад, покрити витрати на організацію ініціативи? Виявляється, зацікавлені в ній особи та організації самі відкривають рахунок у банку, організовують збір коштів. Бюджет при цьому не чіпається, а йдеться про суми до 200 тисяч франків на підготовку ініціативи. Якщо ж вона проаналізована парламентом, визнана актуальною, продовження роботи над нею покладається на уряд, де є невелика служба для організації голосувань.

Насиченим був день, проведений у Каруші, передмісті Женеви. Мерія, що об'єднує 15 тисяч населення, має річний бюджет на рівні 36 мільйонів франків та 20 мільйонів інвестицій. Нам здалася складною система одержання та перерозподілу податків, зокрема за трудові ресурси. На це мер Карушу, економіст-професіонал, напівжартома повідав, що половина мерів комун і 90 відсотків комунальних радників цієї системи до кінця збагнути теж не можуть, хоч вона ефективна, бо відпрацьовувалася багато років.

...Вводячи сьогодні Земельний кодекс, ми зіткнулися з необхідністю визначення плати за землю. Цікавилися цією справою й у Женеві. Копія з їхньої практики нам не підходить, та співвідношення цін здається придатним для запровадження. І справді, земля для сільськогосподарського виробництва коштує 10—15 франків за **квадратний метр**, для дачної забудови — 600—1000, у центрі Женеви — 40—50 тисяч франків.

Вивчення парламентської практики в Швейцарії підтвердило, що на Україні ми лише приступаємо до правової цілини, і якість її розробки, і врожай у вигляді функціонуючої правової держави значною мірою залежатиме від того, наскільки нам вдасться до цієї справи залучити виборців. Закон повинен працювати для народу, а тому й має творитися народом.

ФУНІКУЛЕРНОЮ крутизною, мимо опорних, викладених з граніту, стін і над глибокими урвищами згаданим уже трамвайчиком (пізніше дізналися, що маршрут і все, що з ним пов'язане,— приватне мале підприємство) спустилися до вокзалу. Електричка, в Лозанні — пересадка. Такий же чистий з прозорими вікнами вагон, такий же молоденький провідник у формі. Як не дивно, в ньому немовби символізується образ працюючої Швейцарії: привітність, передбачливість поєднані з гідністю. Вона, ця гідність, помітна була і в п'ятнадцятирічного провідника (випускникам, по-нашому — восьмирічки, дозволяється працювати), й у водія автобуса, пекаря, продавця чи офіціанта, у лідера парламенту і банкіра. Тіна (Христина) — дочка Богдана Дмитровича, яка мала з нами працювати декілька днів, не раз підкреслювала, що в швейцарській сім'ї, садку і школі дітям прищеплюється культ праці, добросовісної і якісної. Взірцем її можуть бути високий терасований берег Женевського озера, на схилах якого можна застосовувати техніку, однак вільного метра немає, море виноградників, які вражають педантичною доглянутістю. Дитина на кожному кроці переконується, що непрестижної праці не існує, що будь-яка робота гарантує непоганий достаток, повагу навколишніх, економічну незалежність.

У чому це виражається? Тіна розповіла про бюджет знайомої сім'ї лікаря (без приватної ще практики) та вчительки, які з двома дітьми проживають у Женеві. (Хотів би відразу попередити, що гроші та ціни на Заході та в нас порівнювати не можна. В них зовсім інші масштаби, інша структура. Хто б узявся порівняти наші 60 копійок за хлібину і 2,5 франка, приблизно 2 долари?). Зважаючи на валютні співвідношення нинішнього «чорного» ринку, хлібина коштуватиме більш як 50 карбованців. І навпаки, японський магнітофон коштує всього 115—130 франків — ціна півсотні хлібин. У такий спосіб, здається, гріх оцінювати речі, хоч, власне, лише хліб і має справжню універсальну вартість. Очевидно, однак, що наші символічні ціни об'єктивної вартості не виражають, залежать вони від символічної (частіше) зарплати, символічної тому (нерідко) праці. «Нестиковка» нашої й західної економік проходитиме й через політику цін. Їх реформа назріла давно і пов'язана вона не тільки з необхідністю міжнародної економічної інтеграції, а просто виходить з потреби керуватися в ціноутворенні здоровим глуздом. Про все це можна довго писати, та складність у тому, що реформа цін передбачає найскладнішу революцію соціального характеру. Вона боляче зачепить кожну чесну людину, зламає структуру виробництва, повернувши його обличчям до соціальних потреб, змінить мотивацію праці та її престижність. Це якраз і є найскладнішим предметом діяльності нашого уряду та органів влади, тим каменем, за яким міцно зачепилася перебудова.

Повернімося, однак, у сім'ю середнього женевського інтелігента, спробуємо порахувати чужі гроші.

Місячний доход сім'ї приблизно 12 тисяч франків «чистими». З них вилучається: 1,6 тисячі — податки; 2,6 — плата за квартиру площею приблизно з нашу трикімнатну; 0,7 — соціальні відрахування на ліки (асекурація), що дає змогу на пільгових умовах, інколи й безкоштовно, користуватись послугами аптеки; 0,5 — утримання автомобіля; близько 600 франків — плата за прислугу, інакше хтось із членів сім'ї не зможе працювати. Прислуга, як правило, наймається з числа іммігрантів, які трудяться тимчасово (часто це португальські та іспанські дівчатка, котрим дозволено працювати з дев'яти років), чи з тих студентів, які вивчають іноземну мову один-два дні на тиждень. До обов'язків такої помічниці належать приготування їжі, прибирання, догляд за дітьми. Харчується та проживає вона найчастіше в сім'ї господаря та за його рахунок. Значна частина бюджету — приблизно 1,3 тисячі франків — витрачається на харчування, заощаджуються кошти на інші речі: костюм чоловічий коштує близько 400 франків, жіночий — 300, черевики — 150, пальто — 400. Для чоловіків підкажемо: пляшка вина — 6, горілки — 30, сигарети — 3, квиток у кіно — 13 франків, квиток в оперу — від 50 до 100 франків. Коли врахувати ще плату за навчання, транспорт, інші витрати, то місячні заощадження все одно будуть солідні — 2—3 тисячі франків. Вони дають можливість за 6—7 місяців зібрати на сяку-таку «Тойоту», «Сааб» чи «Мерседес».

Пізно вночі приїхали до Берна. Дипломатичні паспорти були в нас у порядку, тому хвилюватися, як Плейшнеру з відомого фільму, не доводилось. Та й поряд були молоді науковці — філологи: Сашко, який чудово володів німецькою, його інтелігентний колега Сергій — французькою. Додамо ще володіння англійською та німецькою І. Юхновським, англійською — М. Шульгою, кількома мовами Тіною Гаврилишиною, та двома (українською й російською з рудиментами шкільних знань іноземних — рештою членів делегації), яке давало змогу почуватися спокійними в будь-якій країні світу.

Берн (німецькою: ведмідь — звір, що першим трапився на полюванні в цих місцях засновникові міста герцогові Бертольду) має всього близько 300 тисяч жителів, одначе обмеження висотної забудови, перепад острівної частини над прирічковим подолом дають своєрідну ламану перспективу, роблять місто просторим. Збудоване із світло-зеленкуватого пісковика, воно зберігає кількасотрічні жилі будови, величні собори, урядові палаци. Все це — інтерес для туристів, стаття доходу, що сягає мало не десятої частини сукупного валового продукту. Цінується будь-яка історична деталь. Назви вулиць, наприклад, пишуться на різнокольорових табличках. Так розпорядився Наполеон, солдати якого не знали грамоти. Таблички й досі на кожній вулиці свого кольору, хоч давно нема Наполеона, а нинішні солдати читати вміють.

Будучи першою в світі за рівнем життя, Швейцарія йшла до нього довго, той рівень населенням відпрацьовується сумлінно й тепер. Він полягає не тільки в спроможності задовольнити свої потреби, а й у створенні середовища проживання людей, що теж є ознакою рівня. Найважливішим, однак, уявляється зв'язок між якістю праці **кожного** й добробутом усіх. Щодня протягом сотень років втілюється символ держави, викладений під куполом федерального палацу «UNUS PRO OMNIBUS, OMNES PRO UNO» — «один про всіх, всі про одного». Про це на кожному кроці нагадують помиті вікна і тротуари, кіоски, розгорнуті для покупців, а не захищені від них, чисті двері і стіни, закриті плівкою будівельні об'єкти. Все це не потребує великих коштів і трудових затрат, але, запроваджене в нашому середовищі, змінило б його разюче. Бо нам багато чого не вистачає, але розпочати б не зайве було з прибирання сміття в квартирі, під'їзді, у дворі та на вулиці.

Потрібен глибокий політекономічний аналіз для пояснення високого рівня життя в Швейцарії. Напевне, має значення відсутність воєн протягом сотень років, природне й географічне положення країни, демократичний устрій, політика вічного нейтралітету. Та в основі все-таки лежить любов людей до свого краю та їхня чесна праця. Помітне підвищення рівня життя забезпечується туризмом, банківською справою і функціонуванням багатьох міжнародних організацій. Схоже, що такої «надвишки» не матиме **ніколи й ніяка** країна, бо світової співдружності досить однієї Швейцарії. Заздрити з цього приводу не варто, треба дбати, щоб у всьому інший потенціал нашої республіки використовувався для населення так, як у Швейцарії. А потенціал цей достатній.

ВРАЖЕННЯ від розмови з генеральним секретарем Європейської Економічної комісії Жераром Гінтерегером, колишнім послом Австрії в СРСР, відповідало справді весняному сонячному дню. Молоді газони території за палацом Націй, старий та могутній ліванський кедр, всесвітньовідомі скульптури, композиції, панорама зеленіючого міста настроювали на філософський лад. У Женеві світ відчутно «зменшується», гостро сприймається його спільність, взаємна залежність. Відшукуючи в ньому місце України, розумієш, що їй не вистачає правових та економічних конструкцій, які б дозволяли впливати на світ благотворніше, і водночас приносили добробут для її населення. Про це і йшлося впродовж кількох розмов з офіційними особами в Берні, Женеві та Парижі.

На перших порах необхідно ідентифікувати ціни на нашу й зарубіжну продукцію, іншими словами, викласти міжнародною економічною мовою зміст нашого господарювання. Певні кроки в цьому напрямі забезпечувались і нашою поїздкою.

Цікавими були зустрічі з групою авторитетних депутатів парламенту (серед них і з його торірічним головою), керівними працівниками міністерства закордонних справ Швейцарії. Намагаючись засвідчити інтереси України щодо різних форм участі в європейських міждержавних організаціях, ми загалом відчули розуміння такої потреби і схильність посприяти цій справі. Тривала бесіда з членом комісії Ради Європи Загером справила враження, що він найкраще володіє інформацією про Україну та весь Союз (раніше він очолював Інститут східних досліджень). Він певен, що розширення суверенності України — важлива умова прискорення розвитку, одначе згодився, що процес цей не можна форсувати штучно.

Відверто кажучи, і серед членів нашої делегації не було одностайності щодо можливостей та способів представництва України в Європі та її економічних інституціях. Суперечності виявлялися навколо дилеми: повний суверенітет як умова входження в європейську співдружність чи створення перш за все власними силами всередині України реального інтересу та умов для західного бізнесу, що дасть змогу подолати перешкоди для економічної інтеграції. Ці розбіжності ми намагалися не виставляти «на люди», й це викликало повагу.

...Неодноразово в наших бесідах з офіційними особами керівник групи М. Хоменко, характеризуючи Україну, посилався на Інститут Патона, кібернетиків, електроників, на потенціал аграрного сектору. Справді, нам є чим гордитися, не такі вже ми пропащі, як здається декому з нас і за кордоном. Але й тішитися особливо нічим, бо галузі економіки, що працюють на потреби людей, у нас відстають надзвичайно. На шляхах Швейцарії і Франції ми зустріли тисячі легкових автомобілів найрізноманітніших марок. Їхні виробники-фірми широко представлені в рекламному чуді — женевському світовому автосалоні. Нам вдалося відвідати його. Що можна сказати? Дизайном, комфортністю, технічними рішеннями, надійністю та екологічною чистотою фірми йдуть до своєрідної уніфікації. Якщо сказати, що машини гарні — не сказати нічого. Серед багатьох сотень експонатів знайшли і скромний тольяттінський стенд, щоб переконатися, що ми (маючи на увазі насамперед Україну) в доступний для аналізу перспективі в автомобілебудуванні Захід не наздоженемо. Потрібно б без зайвої гордості купувати випробувану технологію, спиратися на відповідну організацію виробництва, щоб наситити внутрішній ринок сучасним транспортом.

Натомість краще було б прискореними темпами розвивати ті галузі, продукція яких знайшла б своє місце на світовому ринку: електронні мікроскопи, верстати, великі літаки (в республіці існує майже замкнений цикл їх виготовлення), технології зварки, наукові розробки, АПК.

...Машина летіла серед суцільного потоку інших.

— Коли піднімалася «Мрія» з «Бураном» на борту,— продовжував ще «екскурсоводити» Сергій, перший секретар представництва,— на трасі зупинилися всі машини — і на цій стрічці, і на зустрічній. Це було грандіозно!

ТУ-154 часу на розбіг витратив не більше, ніж «Боїнг».

— Тісний світ, — жартував у машині М. Шульга,— то тобі Булонський ліс, то — Бориспільський.

Олександр МОРОЗ,
народний депутат України.

Берн — Женева — Лозанна — Париж — Київ.

Експрес-новини

Завершився візит президента Польщі Валенси до Франції. Виступаючи у Парижі на прес-конференції, Валенса заявив, що його країна пропонує французьким бізнесменам безліч можливостей для роботи на терені польської економіки. За словами президента Польщі, оскільки Німеччина зайнята своїми проблемами, Франція має шанс зіграти важливу роль у новій польській економіці. Президент Франції Міттеран закликав бізнесменів зрозуміти, що Польща надає їм широке поле діяльності.

* * *

Помічник держсекретаря США Салеман заявив, що план урегулювання конфлікту в Камбоджі, підтриманий 5 членами Ради Безпеки ООН, є найкращим гарантом стабільності у цій країні. На думку Салемана, провал дипломатичних зусиль призведе до можливості захоплення влади угрупованнями «червоних кхмерів», а припинення американської допомоги некомуністичним силам камбоджійського опору рівноцінне катастрофі.

* * *

У парламенті Франції вирішено винести на голосування питання вотуму довіри соціалістичному урядові Рокара. Три консервативні партії виступили з вимогою про голосування і звинуваченням уряду у фінансуванні соціалістичної партії. Опозиція звинуватила уряд також у втручанні в діяльність французької юстиції.

* * *

На думку віце-президента Всесвітнього банку реконструкції і розвитку, Польщі треба бути готовій до подальшого зростання безробіття. Він заявив також, що передбачає збільшення безробітних на 1 мільйон 800 тисяч чоловік. Поки що польським підприємствам вдається віддалити звільнення завдяки зростанню експорту стимульованого девальвацією злотого, але довго так тривати не може.

СВІТЛО В КІНЦІ ТУНЕЛЮ?

ЗАХІДНА ДОПОМОГА СРСР ЗА ОЦІНКАМИ МІЖНАРОДНИХ ЕКСПЕРТІВ

Наприкінці грудня минулого року урядами семи країн (США, ФРН, Великобританія, Франція, Італія, Канада, Японія) було подано доповідь про результати дослідження економічного становища Радянського Союзу. Дослідження виконано чотирма міжнародними організаціями: Міжнародним валютним фондом (МВФ), Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) і Європейським банком реконструкції та розвитку, — відповідно до рішення, прийнятого главами урядів згадуваних семи країн на зустрічі у верхах (м. Хьюстон, США) в липні минулого року. Мета дослідження — дати оцінку теперішньому економічному становищу СРСР, яка могла б якось бути використана урядами цих країн в процесі прийняття рішення про надання економічної допомоги Радянському Союзові.

Головний висновок дослідження полягає в тому, що надання західної допомоги Радянському Союзові у великих масштабах не дасть змоги вивести країну з економічної кризи до тих пір, поки у нашій країні не буде зроблено швидких і радикальних кроків у напрямі до ринкової економіки. Підкреслюють, що на шляху до економічного розвитку СРСР нині стоять значно більші перепони, ніж у більшості країн третього світу, і що теперішнє економічне безладдя в країні настільки велике, що надання прямої допомоги у великих розмірах виявиться просто втратою фінансових ресурсів Заходу.

Вважають, що становище в сільському господарстві досить серйозне. Втрати зерна пшениці складають 20 відсотків на рік порівняно з 2 відсотками втрат цього продукту в США; втрати фруктів і овочів досягають 40 відсотків. В цілому всі втрати у виробництві продовольчих товарів складають 20 мільярдів доларів щорічно, що дорівнює сумі радянського річного імпорту продовольства. Надій молока на корову дорівнює приблизно половині середнього надою в західноєвропейських країнах і 40 відсоткам середнього надою в США.

За іншими соціально-економічними показниками СРСР нагадує, як зазначається, швидше Аргентіну чи іншу велику країну, яка розвивається. Загальна кількість телефонів, що знаходяться в користуванні у радянського населення, становить лише 1/4, автомобілів — 1/8 кількості, якою володіє населення західноєвропейських країн; 15 мільйонів наших співвітчизників стоять більше ніж 10 років у черзі на встановлення телефонів, 18 відсотків радянських сімей чекають понад 10 років одержання квартири; середня житлова площа в розрахунку на душу населення становить приблизно половину цієї величини в країнах Європи.

За 1990 рік іноземний борг СРСР знизився з 54 мільярдів доларів до 52,2 мільярда у зв'язку зі скороченням величини одержуваних іноземних кредитів і погашенням кредитної заборгованості за рахунок коштів з валютних резервів країни, які знизилися з 14,7 мільярда доларів у 1989 році до 5 мільярдів у 1990 році. Зниження розмірів іноземних кредитів пояснюється падінням довіри з боку іноземних комерційних кредиторів до радянських дебіторів.

За умови збереження теперішнього стану радянської економіки, вважають автори дослідження, західним країнам доцільно надавати певну економічну допомогу, але в обмежених масштабах. Зокрема, пропонується подавати такі види допомоги: гуманітарну допомогу продовольством для ліквідації браку продуктів у великих містах; обмежену грошову допомогу для фінансування деяких проектів; консультаційно-технічну допомогу в галузі формування ринкових інститутів західного зразка і правового захисту приватних підприємств; надання неповного членства (ініціатива уряду США) в двох провідних міжнародних організаціях: МВФ і Світовому банку, — що в підсумку може привести до повного членства СРСР у цих організаціях.

З метою поліпшення теперішнього економічного становища країни автори рекомендують здійснити ряд заходів, які вони вважають заходами першочергової важливості; значне скорочення державних дотацій до цін; скорочення розбухлого бюджетного дефіциту; зменшення випуску грошей; зняття контролю над цінами; забезпечення суворого контролю над зростанням заробітної плати; приватизація значної частини державних підприємств; перегляд податкової системи; усунення множинності обмінних курсів валют щодо карбованця; перетворення карбованця в конвертовану валюту; ліквідація перешкод для іноземної конкуренції та іноземних інвестицій; поміркуване розширення сфери кредитування.

Наголошується, що надання реальної цінності карбованцю є наріжним каменем усієї системи економічних заходів. Цей захід повинен приблизно нагадувати те, вважають автори, що було зроблено з польським злотим у 1989 році. Польща підвищила відсоткові ставки на вклади в злотих, помітно збільшивши зацікавленість вкладників порівняно з відсотками на вклади в доларах. Цим було укріплено злотий. Крім того, було знято контроль над цінами і посилено контроль над зростанням заробітної плати. Внаслідок цього, польські магазини роздрібної торгівлі виявилися набитими товарами, хоча більшість споживачів не в змозі купити все, що в них є.

В зв'язку з тим, що в СРСР політична ситуація може виявитися більш вибухонебезпечною, автори дослідження, хоча й рекомендують вжити заходи щодо валюти, подібні тим, що були зроблені в Польщі, проте при цьому пропонують більш поміркованi кроки щодо контролю над заробітною платою. Створення валюти, яка мала б довір'я, дасть змогу покінчити з накопиченням споживчих товарів, що так сильно розповсюджено в Радянському Союзі, і в свою чергу — мати в магазинах більшість дефіцитних товарів.

З утіленням найважливіших елементів ринкової економіки і вступом СРСР у міжнародні фінансові організації як повноправного члена, Радянський Союз буде в змозі одержувати іноземні валютні кошти, які можуть бути також використані для створення системи соціального страхування по безробіттю й забезпеченню благополуччя громадян.

Всупереч головному висновкові доповіді про недоцільність надання обширної економічної допомоги Радянському Союзові, інші економісти вважають, що така допомога, як і повне членство СРСР у МВФ і Світовому банку, потрібні саме сьогодні, в теперішній кризовий період радянської економіки. Позиція міжнародних економічних організацій, вважають ці експерти, яка повністю збігається з позицією адміністрації президента Буша, є близорукою й надмірно сторожкою.

В. РОМАНОВСЬКИЙ,
співробітник секретаріату ООН.

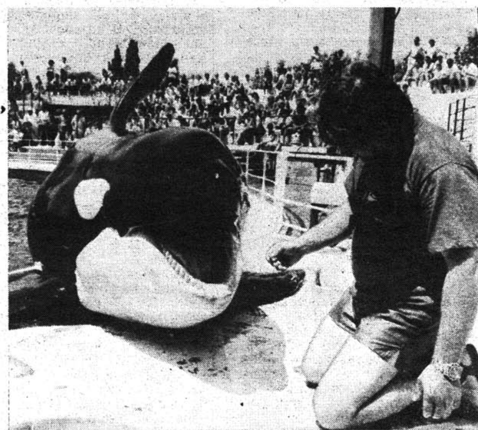
Наш прес-клуб

Очима зарубіжних колег

У Гавані виникло таке відчуття, що кубинські посадові особи дуже розраховують на повернення до авторитарної системи правління в Радянському Союзі, тобто на такий розвиток подій, який, можливо, будуть означати відродження впливу прихильників жорсткої лінії в Москві, що більше співчуватимуть Кастро і будуть проявляти більшу схильність активізувати радянську допомогу Гавані, яка скорочується зараз. «Коли Едуард Шеварднадзе виступив з своєю знаменитою промовою, присвяченою відставці, в якій він попередив про наступ диктатури, тут, по суті, можна було почути бурхливі оплески», — сказав один дипломат.

«Вашінгтон пост» (США).

Фотоінформація

А ЯК—З КОРИДОЮ?

Все своє життя дресирувальник Пако присвятив «спілкуванню» з касатками. В Іспанії виступи дресирувальника зі своїми вихованцями збирають тисячі глядачів. Особливим успіхом у них користується касатка Уліес, з якою Пако працює другий рік. Вона вже звикла до галасу на трибунах, з яким публіка реагує на будь-яку її витівку. Нещодавно до Барселони приїхали американські кінематографісти, щоб відзняти фільм про репризи Пако і Уліес. Постає запитання: чи не затьмарять виступи касатки любов іспанців до кориди?

Фото ТАРС.

Інформ-шоу

І ТАК «ПРОКОВТНУТЬ»!

Аналіз, проведений дюссельдорфськими лінгвістами, засвідчив, що коментатори тамтешнього телебачення обходяться у своїх виступах перед глядачами «набором» фраз та епітетів, число яких загалом не перевищує трьох тисяч (на всіх!).

Ці дані, одержані на основі ретельного вивчення передач лише за один місяць — січень — протягом десятиріччя, показав, що власники телевізорів змушені споживати (цитуємо): «вкрай обмежений репертуар висловів... Це — як у національній лотереї (аналог нашого «Спортлото». — **Ред.**): усі знають кількість розігруваних кульок і їх номери, проте ніхому не відомо, як вони цього разу розташуються».

Розрахунок телекоментаторів, мабуть, досить практичний: телеглядачі «і так проковтнуть» пропоновані їм тексти.

ЖІНКА НА КОРАБЛІ

Жінка на кораблі. Що може бути страшнішим для німецького військового моряка, який виходить у далекий рейс. Жінка на кораблі — отже, чекай, моряче, біди — таке старовинне повір'я, що панує у військово - морському флоті. Учбове судно «Горьх Фок» першим порушило цю традицію. Наказом адмірала Клауса-Дітера Зіверта, начальника військово - морської школи у Фленсбурзі-Мюрвику, до занять у ній допущено разом із курсантами-чоловіками п'ять жінок. Мине трохи часу, й морські офіцери у спідницях поповнять медичний склад німецьких ВМС. Адже школа, якій належить морське учбове судно «Горьх Фок», готує медиків, зубних лікарів, фармацевтів морської служби. Та адмірал Зіверт вважає, що жінка на кораблі — це не так уже й погано. Нехай-но жінки теж на власному досвіді спробують будні морської служби, особливо труднощі, які чекають моряка на борту.

Рубрику веде
Микола Федорович
Козловський.

НАШІ КОСМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ

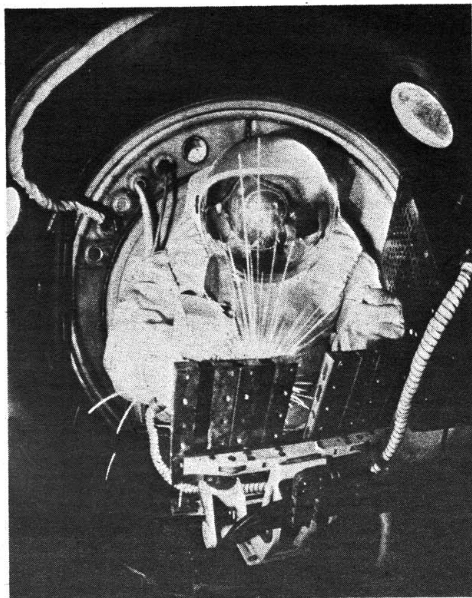
Україна — космічна держава чи ні!

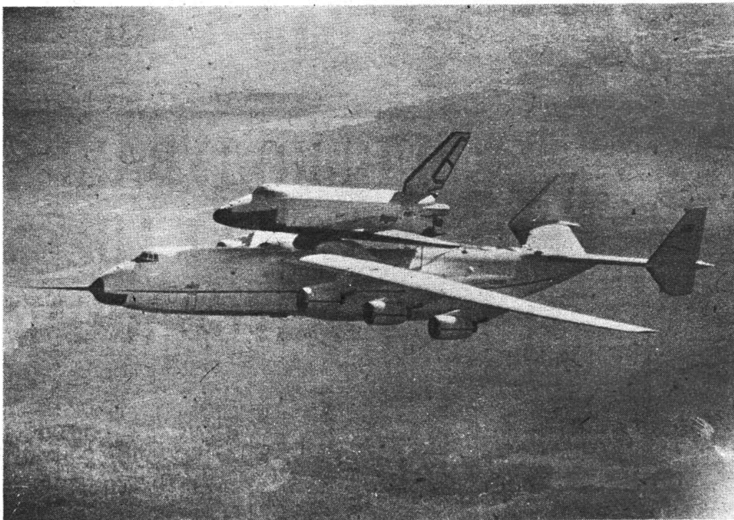
З одного боку — наче ні, бо Байконур — не під Черкасами, а мис Херсонес — не мис Канаверал.

Але, якщо взяти з іншого боку...

Корольов — звідки! Правильно, з Житомира! А Попович! Ото ж бо! А де прекрасний Музей космонавтики! Вірно — у Полтаві! А Кондратюк — хто!

Отже, всі ознаки вказують на те, що ми таки держава космічна. І увійшли ми у спільність космічних держав світу не сьогодні й навіть не вчора.

Ще аж он коли наші прапрадіди проклали на карті зоряного неба Чумацький Шлях.

А пригадайте простого чортика з Диканьки, котрий сховав Місяць у рукав. Це сталося ще тоді, коли Сполучених Штатів взагалі не було, а отже, американці навіть не збирались ще висаджуватися на Місяці.

Нові часи дають нам скільки завгодно підтверджень наших прямих стосунків з Космосом.

Наш Інститут імені Патона — дивіться знімок, якщо не вірите — успішно займається космічним електрозварюванням.

А «Буран» — он він, на знімку — літав таки на широкій спині «Мрії», тут нам навіть ті ж американці позаздрили, партнерство пропонували.

Отже, громадяни Космічної держави — з святом вас!

З Днем космонавтики!

ВИБОРЦІ — ПРО ДЕПУТАТІВ

...З великим хвилюванням чекаю вечора, щоб ввімкнути телевізор і побачити наших депутатів. І бачу, як мій земляк О. Воробйов, а за ним і О. Гудима ведуть себе нечемно. Головуючий Л. Кравчук разів десять повторює: «Шановні депутати Воробйов, Гудима, займіть свої місця, зараз буде реєстрація!» А вони ходять по залу, усміхаються і не звертають уваги на головуючого. Хіба їм не соромно? На них же вся Україна дивиться! Як вони будуть дивитися у вічі своїм виборцям?

Та й не тільки Воробйов і Гудима так поводяться. Дуже багато депутатів викрикують біля мікрофона, як у школі діти. Депутати ж не сороки, нащо їм так галасувати? Якби вони менше викрикували, а більше працювали, то, може, хоч трохи краще ми жили б.

М. ТОРЯНИК.

Дрогобич Львівської області.

Читач обурюється...

...Перш за все хочу подякувати за газету. Щиро кажучи, не сподівався, що будете так правдиво висвітлювати події.... А зараз дещо про своє.

Стаття 7 у Союзному договорі проголошує: «Республіки є власниками землі, її надр та інших природних ресурсів на своїй території, а також державного майна за винятком тієї його частини, яка необхідна для здійснення повноважень Союзу РСР».

Пишуть, що Україна має право вирішувати всі питання власної долі, окрім тих, що добровільно передає до відання Союзу. Не можу зрозуміти, чому господар, який не може у своїй оселі навести порядок, береться довести до ладу 15 хат? Я не хочу, щоб знову застогнала ненька Україна, дивлячись на знищені ліси, сплюндровану землю, захмарене радіацією небо.

Я. КОТКЕВИЧ.

Романівка Львівської області.

...пропонує

...Свою рубрику «Про що пишуть республіканські газети» українське радіо починає, як правило, з огляду газет «Радянська Україна», «Правда України», «Робітнича газета».

На мій погляд, цю рубрику державне радіо повинне розпочинати з огляду саме офіційних державних видань — парламентської газети «Голос України» та урядової «Урядовий кур'єр», а потім вже реферувати авторитетні газети відомств та громадських організацій. Адже цього вимагає елементарна повага до найвищих державних інституцій! Якщо не помиляюсь, така практика заведена у всьому цивілізованому світі.

Д. ГОВОРУН.

Київ.

...У нас є день 8 Березня — свято Жінки. І це добре. А було б іще краще, коли б у нас на Україні був і День Чоловіка. І це не все. Хай би був у нас і День Дитини. А я особисто ратував би за День Пенсіонера, у який би всім пенсіонерам за місцем їх останньої роботи робили б матеріальні і духовні дарунки. А коли якась конкретна людина є пенсіонером від народження, то і її не залишати без подарунків. Хай би вони були закріплені за районними відділами соціального забезпечення.

Звичайно, не заздрячи нашим жінкам, гадаю, що коли б мої пропозиції були прийняті, було б справедливо вирішене питання, особливо з пенсіонерами.

Р. ТИК.

Київ.

...Багато є питань, про які хотілося б написати до вашої газети, але, зважаючи на те, що скоро, мабуть, буде ні на чому писати, то проблема нестачі паперу постає найпершою. Вирішення цього питання до снаги, гадаю, економістам чи заготівельникам. Кажуть, що в деяких країнах Європи громадянин не може купити лез для гоління доти, доки не здасть використані.

А як же в нашому господарстві?.. Коли подивитись довкола, побачити можна таке. Кожна сім'я передплачує від трьох до п'яти видань газет і журналів. Увесь цей папір «осідає», стає вже нікому не потрібним, бо ж не всі газети й журнали люди зберігають для того, щоб переглядом знову прочитати. Дев'яносто відсотків такого паперу або викидається, або йде на обгортки, а в селах — на розпалювання печей.

Моя пропозиція така. Якщо на одне з видань йде п'ять кілограмів паперу на рік, то необхідно запропонувати населенню таку угоду: здаєш чи надсилаєш якусь кількість паперу на адресу видавництва — тобі знижується ціна передплати.

Щодо зношеної одежі і взуття. Кожна сім'я має чималу кількість речей, що вже не використовуються. У селі хоч коли грубу погріють, а в містах все це викидається на смітник. У 50-х роках, та й раніше по домівках їздили спеціально призначені люди, які обмінювали непотрібні речі на якийсь товар. У наш час, мабуть, всі стали сором'язливими і вважають, що так робити непристойно.

Мені здається, що в такий спосіб можна швидше налагодити «зворотний конвейєр» виробництва паперу на потреби періодичних видань.

П. КАЛАШНИК.

Тростянець Сумської області.

ХТО ВІДГУКНЕТЬСЯ?

...Проявіть, будь ласка, увагу і милосердя! Я — інвалід II групи по зору, живу з чоловіком у власному будинку. Нам по 64 роки, є в нас два сини — один живе в Ашхабаді, другий у Маріуполі, та перевідати ніхто з них не збирається, а я часто хворію.

Ми з чоловіком вирішили запросити самотню жінку нашого віку або молодшу жити з нами, щоб до кінця вже ділити радість і горе.

У нас велике прохання: порадьте, куди звернутись чи, може, поїхати мені самій і запросити до себе сільську чесну жінку. В нас є де жити, центральне опалення. Може, схоче хтось переїхати до нас з-під Києва, яку називають 30-кілометровою. Ми теж прості сільські люди. Будь ласка, не відмовте в проханні.

Наша адреса: 342502, Донецька область, м. Курахово, вул. Чкалова, 40, Віра Пантелемонівна Солодовник.

В. СОЛОДОВНИК.

Консультує юрист

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ РЕАБІЛІТОВАНОМУ

Наші читачі Іван Єлефтерович Шкепу зі столиці Молдови Кишинева, Микола Іванович Щербина з Олександрії Кіровоградської області, Анатолій Онисимович Ткаченко з Білої Церкви Київської області та інші звернулися до нашої газети з проханням розповісти, як відшкодовуються збитки реабілітованим.

Відповідаємо на це запитання.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18 травня 1981 року затверджено Положення «Про порядок відшкодування збитків, завданих громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» в разі винесення виправдувального вироку, закриття кримінальної справи судом чи органом слідства з реабілітуючих підстав.

Суд чи орган, який прийняв постанову про реабілітацію громадянина, видає йому або членам його сім'ї (у випадках, коли самого реабілітованого немає в живих) довідку встановленого зразка.

Згідно із статтею 53 Кримінально-процесуального кодексу УРСР та відповідними статтями КПК інших союзних республік суд або той орган, який закрив кримінальну справу з реабілітуючих підстав, зобов'язаний роз'яснити громадянину порядок поновлення його порушених прав та вжити передбачених законом заходів до відшкодування завданих йому збитків. Як правило, це роз'яснення-інформація видається у письмовій формі.

Пленум Верховного Суду СРСР своєю постановою № 15 від 23 грудня 1988 року «Про деякі питання застосування в судовій практиці Указу Президії Верховної Ради СРСР від 18 травня 1981 року «Про відшкодування збитків, завданих громадянину незаконними діями державних і громадських організацій, а також службовими особами при виконанні ними службових обов'язків» підкреслив: питання про відшкодування збитків вирішується в судовому порядку навіть тоді, коли їх завдано громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, якщо остаточне рішення щодо цієї особи прийнято судом.

Вимоги щодо відшкодування збитків — втрачених заробітку та трудових доходів, штрафів, стягнутих на виконання вироків суду; судових витрат; сум, виплачених юридичній консультації за подання юридичної допомоги; інших сум, виплачених громадянином у зв'язку з незаконними діями,— вирішуються в судовому засіданні в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством для вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових вироків (стаття 404 КПК УРСР та відповідні статті КПК інших союзних республік), з участю прокурора і, як правило, у присутності заявників або їх представників та представників фінансових органів.

Звернення громадянина про поновлення порушених трудових, пенсійних, житлових та інших прав, про повернення майна або вартості, у тому числі в справах, закритих органами слідства, підлягає розглядові в позовному порядку, якщо його вимоги з цих питань відповідними органами незадоволені або коли він не згоден з прийнятим рішенням.

Скарги та протести на ухвали про відшкодування збитків вищестоящі суди розглядають за правилами, встановленими кримінально-процесуальним законодавством для розгляду справ у касаційному й наглядному порядку.

Збитки, завдані втратою заробітку та інших трудових доходів у зв'язку з незаконним притягненням до кримінальної чи адміністративної відповідальності або внаслідок незаконного засудження, підлягають відшкодуванню за час: утримання під вартою як запобіжного заходу; відбування покарання чи адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт; усунення від посади за постановою слідчого чи прокурора; перебування на стаціонарній судово-психіатричній експертизі, а також за час, протягом якого громадянин був відсутній на роботі у зв'язку з викликом його в органи слідства чи в суд, як підозрюваного, звинуваченого, підсудного.

Якщо громадянин за вироком суду, скасованим після закриття кримінальної справи з реабілітуючих підстав, був позбавлений права займати певні посади чи займатися певною діяльністю і у зв'язку з цим у межах призначеного судом строку не працював або виконував роботу з меншим заробітком, збитки, завдані втратою заробітку за цей час, підлягають відшкодуванню в повному обсязі із зарахуванням заробітку по роботі, за яку він одержував меншу платню.

Громадянин, звільнений або усунений від роботи (посади) у зв'язку з незаконним засудженням або незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, може звернутися з позовом до суду про надання роботи відповідно до статті 90 Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю протягом одного місяця з дня відмови адміністрації в наданні роботи або при незадоволенні його вимог в місячний строк.

У судовому порядку розглядаються позови про стягнення сум пенсії чи допомоги, виплата яких була припинена у зв'язку з незаконним позбавленням волі і у відшкодуванні яких громадянинові було відмовлено, або коли він не згоден з прийнятим рішенням.

Вимоги про повернення житла і майна, якого громадянин був позбавлений унаслідок незаконних дій, можуть бути прийняті судом до розгляду в порядку позовного переведення за умови, що установа чи організація, якій воно передано, відмовили в його поверненні або у виплаті вартості майна.

Оскільки право на відшкодування збитків згідно із статтею 2 Указу від 18 травня 1981 року мають громадяни щодо незаконних дій, які вчинено після 1 червня 1981 року, збитки, завдані до цієї дати, незалежно від часу реабілітації, підлягають відшкодуванню на підставі раніше чинного законодавства.

Якщо незаконні дії були вчинені до 1 червня 1981 року і тривали пізніше, то збитки, завдані після цього числа, відшкодовуються в повному розмірі з державного бюджету і враховуються в порядку, встановленому зазначеним Положенням, а збитки, завдані до 1 червня 1981 року, — згідно з раніше чинним законодавством.

Це тільки основні питання, на які звертають увагу наші читачі.

Це Положення передбачає відшкодування збитків, як реабілітованим у справах політичного характеру, так і у справах кримінального характеру. Воно чинне на всій території Союзу РСР.

Запитують наші читачі і про те, як вирішується ця проблема на Україні законодавством УРСР? Відповідаємо на це запитання: напевне, хто стежить за діяльністю Верховної Ради Української РСР і читав нашу газету за п'ятницю, 29 березня цього року, знає, що 27 березня Верховна Рада УРСР прийняла Закон у першому читанні «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». Цим законом передбачено, що реабілітація є не тільки поновлення цієї категорії людей в громадських правах, а й відшкодування завданих їм збитків: матеріальних, трудових, житлових та права повернення на колишнє місце проживання.

Цей закон надасть, можна заявити, гарантії, що політичні репресовані будуть відновлені повністю не тільки у правах, а їм буде віддано все, що вони втратили внаслідок сваволі та беззаконня.

Коли ж закон набере чинності за постановою Верховної Ради Української РСР, він буде надрукований на сторінках нашої газети. І кожний читач зможе його прочитати.

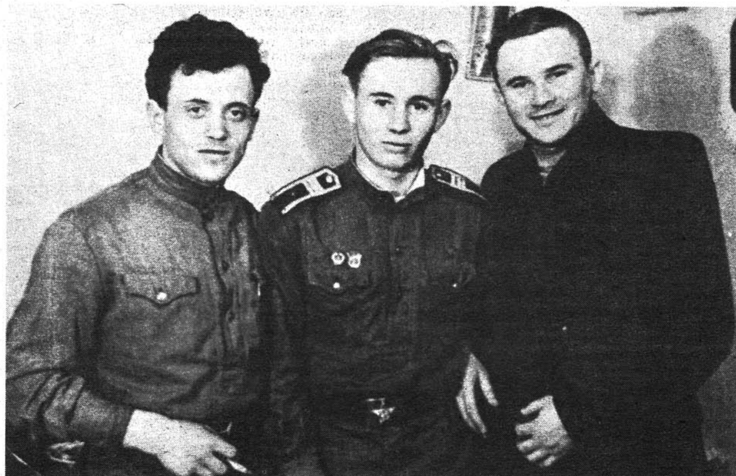
Що ж до конкретних випадків вирішення цих питань, то радимо реабілітованим громадянам звертатись по допомогу до районних юридичних консультацій. Редакція газети не має можливості вирішувати ці питання в кожному окремому випадку.

Іван ДОЛГИЙ,
юрист відділу листів та соціологічної інформації «Голосу України»

Сьогодні — День космонавтики

З ГАГАРІНСЬКОГО ПРИЗОВУ

Двадцять льотчиків входили до першого загону радянських космонавтів. З цієї двадцятки виросли майбутні генерали, депутати союзного і республіканських рівнів, почесні громадяни багатьох міст, як у нашій країні, так і за кордоном, льотчики-випробувачі, педагоги, а то й просто пенсіонери. Лише один з них — наймолодший, наш земляк із Харкова Валентин Бондаренко навіки залишився старшим лейтенантом. Він загинув за дев'ятнадцять днів до польоту Ю. Гагаріна. У день 30-річчя початку штурму Всесвіту людиною наша розповідь саме про нього.

Околиця Харкова. На Філіповському кладовищі згорьовано завмерла могильна тиша.

За сорок кроків від входу на кладовище ліворуч видніється невеличкий, наче обрублена стріла, чорний мармуровий обеліск. На ньому горельєф ще зовсім молодої людини з петлицями льотчика. Навколо могили чорна металева загорожа, по кутах якої завмерли в чеканні команди мініатюрні білі ракети.

Двадцять шість років чорний мармуровий обеліск відсвічував словами:

БОНДАРЕНКО
Валентин Васильович
1937.16.02—1961.23.03
Світлої пам'яті від друзів-льотчиків

І тільки у 1987 році гласність прийшла і сюди — у тишу могильних пам'ятників. На обеліску засяяв ще один рядок:

— космонавтів СРСР.

Валентин Бондаренко був серед тих, хто прорубував вікно у космос, прокладав стежину до Місяця, Венери, Марса.

На цьому шляху були не тільки перемоги, але й поразки. З двадцяти чоловік гагарінського набору в космос злітало дванадцять. У одних не витримали нерви, інших підвело здоров'я. Загинуло двоє — Валентин Бондаренко і Володимир Комаров.

Довгий час ім'я Валентина Бондаренка було несправедливо забуто. На жаль, як в історії країни, так і в історії космонавтики є білі плями.

...За плечима зачинились одні масивні двері, потім другі. Їх одразу опечатали, щоб розпечатати тільки через десять діб.

Валентин посміхнувся, пригадавши поради Георгія Шоніна. На правах людини, яка вже «відсиділа» п'ятнадцять діб в «обмеженому просторі», Георгій повчав:

— Пакети з харчуванням — своєрідний календар. За кількістю пакетів будеш лічити дні до кінця експерименту.

Поки Валентин оглядав своє нехитре господарство, динамік сповістив, що він перебуває на висоті п'ять тисяч метрів.

— Високого неба! — бадьоро сказав чоловічий голос, і динамік замовк на всі десять діб.

Через чотири дні і динамік, і полиці, і пакети, і стіни — все йому остогидло. Захотілося додому, поговорити з дружиною Ганною, побавитися з малим Сашком.

Космонавт Георгій Шонін згадує, що Валентин дуже любив свого батька. Він пишався ним, колишнім партизанським розвідником загону легендарного Антона Одухи.

Василь Григорович Бондаренко кілька разів пробирався у фашистський табір смерті «Грослазарет-301» і організовував втечі військовополонених. Він урятував життя сотням людей.

Валентин Бондаренко у свої 24 роки з пазурів смерті встиг вирвати лише одного.

— Мені й досі моторошно, — розповідає Г. Шонін, — коли згадую, як він піднімався по ринві на п'ятий поверх до дитини, що стояла на підвіконні, піднімався, ризикуючи щосекунди звалитися разом з тією ринвою.

Батько був партизанським розвідником. Син готувався стати розвідником космосу.

Нехоробрих розвідників не буває.

...Валентин наморщив лоба. Як же то лікарі називають хворобу, коли людина боїться замкнутого простору? Кла... Кла... Ага — клаустрофобією. Той, хто страждає клаустрофобією, не може бути космонавтом.

Як усе-таки не вистачає йому друзів. Особливо Павла Поповича і Георгія Шоніна — земляків. Усі вони з дитячих років пройнялися глибокою любов'ю до звичаїв і традицій українського народу. Ніколи не минали нагоди перекинутися влучним українським жартом чи заспівати української пісні.

Товариський і веселий, Валентин завжди був у центрі уваги будь-якої компанії.

— Прізвисько йому дали Дзвіночок, — розповідає П. Попович, — чому — не пам'ятаю.

— Він добре грав у футбол, — згадує Олексій Леонов, — а в грі у настільний теніс у загоні космонавтів йому не було рівних. Валентин ніколи не ображався на дружній розіграш.

...Стоп. Що це? Чому ручка літає по камері? Юра Гагарін попереджав про таке. Сенсорний голод називається... Це коли людині не вистачає суттєвих вражень, можуть з'явитися галюцинації. Треба терміново робити розминку.

Не можна ні на хвилину розслаблятись. За тобою уважно стежать медики, які фіксують кожний твій рух, кожний твій жест і роблять відповідні висновки. Тут виписується перепустка в космос.

А коли він справді вперше серйозно подумав про цю перепустку у Всесвіт?

Коли після восьмого класу записався в аероклуб? Ні, тоді він просто мріяв підкорити небо. Чи може тоді, коли курсантом на реактивному МіГові заглянув у захмарні висоти?

Про товариськість, доброзичливе ставлення до людей, вірність, дружбу і людяність Валентина свідчить такий факт.

Якось улітку його батьки одержали листа з дивним проханням. Валентин просив вислати... пшона.

Не інакше, як курчат завели, подумала мама.

Батько, старий розвідник, думав масштабніше і кілька днів намагався зістикувати пшоно з новою технікою, яку випробовував син.

Не стикувалося.

А справа була ось у чім.

Під час купання тезко Бондаренка Валентин Варламов зламав шийний хребець. Більше місяця пролежав він у госпіталі, підвішений за підборіддя. Всі космонавти тяжко переживали за свого товариша і старалися хоч чимось йому допомогти. Дізнавшись, що йому необхідне пшоно, щоб уникнути пролежнів, Бондаренко на таксі об'їздив усі продовольчі магазини. Але пшона так і не знайшов. Тоді він і відправив батькам листа з незвичайним проханням.

У даному випадку пшоно було мірилом доброти.

А доброта — це ознака сили.

...«Календар Шоніна» працював безвідмовно. Нарешті, «перегорнуто» останній листок, з'їдено вміст останнього з десяти пакетів, що лежали на полиці. Сьогодні його «опустять» на землю. Валентин подумки був уже поза камерою.

З динаміка почулася команда медиків знімати з себе датчики.

Нарешті!

Політ Юрія Гагаріна був не тільки науково-технічною, а й політичною перемогою нашої країни. Тому наші недруги на Заході намагалися применшити значення цього польоту, якимсь чином скомпрометувати його.

Американський журнал «Ю. С. Ньюс енд Уорлд Ріпорт» писав, що перший політ у космос відбувся за кілька днів до 12 квітня, але льотчик загинув, а Гагарін, як суфлер, «грав» його роль на землі.

У космосі «ховали» наших дослідників й інші видання. Фігурували повідомлення про загибель п'яти, восьми, чотирнадцяти радянських космонавтів.

Жоден з радянських космонавтів до польоту Юрія Гагаріна 12 квітня 1961 року в суборбітальних польотах участі не брав, у космос не стартував і загинути там не міг.

Валентин Бондаренко загинув на землі у сурдокамері. В останній день експерименту, внаслідок пожежі.

Коли Валентина витягли з камери, він був ще при свідомості і весь час повторював: «Я сам винен, я сам винен, нікого не звинувачуйте...».

Лікарі боролися за його життя вісім годин.

Помер він близько третьої години дня 23 березня 1961 року. За дев'ятнадцять днів до польоту Гагаріна.

Наступного дня після загибелі Валентина Юрій Гагарін і Герман Титов вилетіли на Байконур. А ще через день у космос злітав «Іван Іванович» — дерев'яний манекен.

Життя продовжувалося. Штурм Всесвіту тривав.

Трагедія, схожа на ту, яка трапилась з Валентином Бондаренком, сталася і на мисі Канаверал. 27 січня 1967 року під час наземних тренувань у кабіні космічного корабля «Аполлон-1» сталася пожежа. Загинуло троє американських астронавтів.

Наймолодшим серед них був морський льотчик Роджер Чаффі. Роджеру, як і Валентину, не вдалося побувати у космосі. А як вони мріяли про це!

У США про Р. Чаффі видано дві книги. Про нього знає вся Америка. Ім'я ж нашого Валентина Бондаренка розсекретили тільки через 25 років...

...У Зоряному ходить до школи п'ятикласник Валентин Бондаренко. Це внук того Валентина Бондаренка. Він повідав мені свою таємницю: самостійно приступив до тренувань. Готується до польоту в космос.

Хтозна. Можливо мине деякий час і ми почуємо повідомлення ТАРС: «На навколоземній орбіті космічний корабель, пілотований Валентином Бондаренком...».

Леонід БРОВЧЕНКО.

* * *

На знімках: Валентин — курсант військового училища разом з братом і товаришем; на Філіповському кладовищі завмерла згорьована тиша; В. Бондаренко.

Фото з архіву автора.

ЗІРКА НА

У майстерні все зникає; тут не маєш ні імені, ні прізвища; тут перестаєш бути донькою своєї матері; тут кожен сам по собі. Кожна особистість має перед собою тільки мистецтво і більше нічого...

Марія Башкирцева. Щоденник. 6 жовтня 1877 р.

Буденне вбрання українки складають полотняна сорочка з широкими відстовбурченими рукавами, вишита червоним і синім; а також шматок чорного селянського сукна, в який вона загортається, починаючи з пояса... На шию надягається багато бус, а голова пов'язується стрічкою. Волосся заплетене в одну косу, в яку також уплітається одна або кілька стрічок. Я наказала купити мені такий костюм...

Марія Башкирцева. Щоденник. 26 серпня 1876 р.

Нарешті пішли веселі дні: я співаю, говорю безугавно, сміюся, а ім'я Бастьєна-Лепажа все звучить і звучить, як приспів. Ні особа його, ні зовнішність; навіть і не думка про його талант — ні, просто його ім'я.

Марія Башкирцева. Щоденник. 27 лютого 1883 р.

Чудові заходи сонця, розорана земля, трава і польові квіти, шипшина й простір, простір на Україні... І там напишу картину — небо, безмежне небо, що тікає вдалеч... трава і польові квіти.

Марія Башкирцева. Щоденник. 12 липня 1883 р.

Життя-загадка, життя-легенда. Життя-спалах... Багатьма такого характеру визначеннями окреслені неповних двадцять чотири роки перебування на землі цієї ніжної, вольової, подекуди гордої аж до зарозумілості істоти на ім'я Марія Башкирцева, що сяйнула яскравою зіркою на чужому небі і згасла, надовго ставши темою серйозних дискусій і світських пліток.

...Отже, сонячного осіннього дня вулицями Парижа до кладовища Пассі рухалася велелюдна жалобна процесія.

Шестеро білих коней везли білу колісницю, на якій серед лілій і хризантем лежала обтягнута білим оксамитом труна з прибраною в ній, мов до свята, в білі шати дівчиною.

У процесії — найрізноманітніша публіка, переважно люди «французької Росії» (аристократи, художники, літератори, які жили в Парижі), титуловані особи з інших країн, а також група дівчат різних національностей, що разом з небіжчицею відвідували відому жіночу студію Рудольфа Жюльєна, де за кілька літ їхня подруга стала знаменитістю — її роботи приймалися на щорічні паризькі виставки, звані Салонами, і відзначалися медалями.

Немає на цьому похороні Жюля Бастьєна-Лепажа, хоч він неодмінно мав би бути. І не тільки тому, що Марія — його улюблена учениця. («Справжній, єдиний, великий, боговірний» — ось із яким захватом говорить вона про нього в своєму щоденнику). За останні два роки Марія стала найближчою для нього людиною. Бастьєн-Лепаж не може бути на похоронах. Він тяжко хворий. Через місяць Париж прощатиметься зі своїм знаменитим художником, якому також судилося померти від сухот.

Мине кілька місяців по смерті Марії Башкирцевої, і в французькій пресі з'явиться інформація про першого лауреата премії, названої її іменем. Вона заповідала, щоб така премія щорічно присуджувалася молодим талановитим художникам. Кошти для неї — з бюджету її родини. Першим обранцем живописців, які входили до складу журі, став Ежен Карр'є. До речі, лауреат був на одинадцять років старшим за ту, чиїм ім'ям названо премію.

1885 року французьке Товариство жінок — художниць і скульпторів влаштовує першу посмертну виставку творів Марії Башкирцевої. На ній представлено понад 150 картин, ескізів, етюдів та скульптур. У виданому до виставки каталозі надруковано присвячені їй елегії та станси відомих французьких поетів Е. Дюкро, Робера де Суза, Ж. Кайяра. Про виставку пишуть усі газети. Вона зібрала тисячі відвідувачів. Ім'я Башкирцевої стало знаменитим. Те, про що вона мріяла, здійснилося через рік по її смерті.

Французька критика сперечається: Башкирцева — талановитий епігон Бастьєна-Лепажа чи самостійна художня величина?

Критик з «Ліберте» Дрюмон твердо переконаний в оригінальному і глибокому обдарованні художниці, у якої «чоловічий талант, реалізм і суто слов'янська натура, що має пристрасть до всього живого». «Газета мистецтв» порівнює дітей на її картинах «Мітинг» та «Жан і Жак» з «Дітьми Парижа» Віктора Гюго.

Відлуння цих суперечок долинає і на сторінки російської періодики. Нікому раніше не відоме ім'я співвітчизниці, яка померла в Парижі, привертає увагу громадськості. Вона, за словами преси, була настільки талановитою, що могла стати слов'янською Розою Боннар.

1887 рік відзначений двома важливими подіями, пов'язаними з ім'ям Башкирцевої. У січні з ініціативи й на кошти голландських художників відбулася виставка її робіт в Амстердамі. А в Парижі, у відомому на той час видавництві Шарпантьє, виходять два томи щоденника художниці, підготовленого до друку поетом і романістом Андре Тер'є. Видання відкривалося його ж віршем, в якому він пише про світлий розум і юний геній ніжного створіння, життя якого безжально скосила дочасна смерть. Після появи щоденника Башкирцева стає особливо популярною темою у французькій пресі. Поруч зі щирими спогадами, тверезими оцінками її таланту друкуються різні міфи та апокрифи. Скажімо, графиня д'Етьєн в консервативному католицькому журналі з усіх сил намагається переконати читача, що Башкирцева — релігійна фанатичка, хоч Марія була просто нормально віруючою людиною, і не більше. Рене д'Юльмес у своїх мемуарах наполягала на тому, що художниця відзначалася послідовно монархічними переконаннями, ній їй завжди чужою і ворожою була республіка, оскільки вона вихована в родині, вірнопідданій російському імператорському трону. Відомий публіцист і критик Жан Фіно, високо оцінюючи картини Башкирцевої, захоплюючись її щоденником, писав, що вона — одна з найзагадковіших постатей XIX століття. А добре знаний тоді автор доктрин про геніальність як аномалію Чезаре Ломброзо наполягав: складний психологічний феномен Башкирцевої можна пояснити тільки особливою концентрацією атавістичних факторів у її психіці. І він — не єдиний, хто виводив цілі теорії на фактах життя і творчості художниці. М. Антокольський питав з подивом у своєму листі до В. Стасова: невже той справді хоче писати про Башкирцеву? На думку Антокольського, вона не являла собою нічого особливого, хоч, обмовляється скульптор, він, власне, і не знав її особисто. Але йому здається: не була б вона єдиною донькою багатих батьків, про неї говорили б у сто разів менше... В «Записках моряка-художника» О. Боголюбова міститься ще непринадніша характеристика Башкирцевої. Там же мовиться і про поширювані в Парижі чутки, ніби замість неї картини писали її ментори Бастьєн-Лепаж і Тоні Робер-Флері. О. Боголюбову вторить живописець К. Горський, який погоджується: так, у неї загалом непоганий малюнок, але в картинах до непристойності проглядається пензель Бастьєна-Лепажа...

Та це — в живописі. Тут, до речі, вийшла парадоксальна ситуація. Французи оцінили мистецтво Башкирцевої незмірно вище, ніж співвітчизники. Її роботи були визнані справді оригінальними, художньо повнокровними. Декілька їх було закуплено до Люксембурзького музею, дві — «Мітинг» та «Жан і Жак» — потрапили у Лувр (істотна подробиця: Башкирцева — перша з вітчизняних художників потрапила до найавторитетнішого музею Франції; потім туди було передано роботи Миколи Реріха та Леоніда Пастернака...). У музеї міста Ніцци є експозиція живопису Марії Башкирцевої, одна з вулиць носить ім'я художниці, шкода тільки, що в Радянському Союзі налічується в різних музеях лише близько двох десятків її робіт.

Та повернімося знову до щоденника. «Як штучно все у неї: і тримається, і одягнена», — такий коментар вихоплюється при його читанні у Льва Толстого. «Смішна, недоладна, часом обурлива», — пише про його авторку М. Михайловський. «Річ ця вищою мірою мені не симпатична», — відгукується В. Короленко. «Нісенітниця, але наприкінці повіяло чимось людським», — набагато лагідніше висловився А. Чехов.

Нотатки Башкирцевої (а вони велися французькою) швидко були перекладені в Англії, Німеччині, з'явилися видання в Америці й інших країнах. Особливо популярною ця книжка стала в Англії, де 1890 року, через шість літ по смерті художниці, з'явилося вже третє видання її щоденника. Англійська критика прирівнювала його до «Сповіді» Руссо, а У.-Ю. Гладстон, один із найавторитетніших знавців і текстологів Шекспіра й прем'єр-міністр Британії, назвав щоденник видатною книгою XIX століття, надзвичайно цінним людським документом.

Майже синхронно з першим англійським виданням уривки з щоденника почали друкуватися в російському журналі «Северный вестник», а потім він декілька разів виходив окремими книгами. В Росії теж почалася мода на Башкирцеву. В свідомості читачів розтиражовувалися її різні — часто абсолютно несумісні між собою — образи. Для одних це була гранично щира у своїй сповіді дівчина, що розповідає, як вона боїться безцільно прожити свій вік і безслідно зникнути, не полишивши по собі нічого видатного. Для інших — це кокетка, що бравує своїми знайомствами зі знаменитостями. А ще для декого — це невропатка, місце якій у клініці для душевнохворих. До речі, у відомому оповіданні І. Буніна «Справа корнета Єлагіна», який з неприхованою антипатією ставився до Башкирцевої, мова йде про послідовницю художниці, і через це наслідування життєвої поведінки Башкирцевої дуже погано закінчується її життя. У п'єсі французького драматурга Моріса Доне є такий характерний у цьому розумінні момент. Бажаючи виразніше відтворити свою героїню — відворотну молоду снобістку, автор пише, що вона була «в жанрі Марії Башкирцевої». Альфонс Доде, прочитавши в газетах повідомлення, що в Алжирі якась росіянка вбила свого чоловіка-француза, обурено вигукнув: «Вона нагадує Марію Башкирцеву; борони Боже наші сім'ї від франко-російських шлюбів!».

Так, мало який літературний твір здатен викликати таку голосну луну в інтелектуальному світі. Щоденник Марії Башкирцевої прочитало багато видатних людей, які залишили нам найсуперечливіші відгуки. Скульптор

Єй принципово інша тональність оцінок записів Башкирцевої. Видатний американський критик Ван Вік Брукс у своїй розмові з Френсісом Скоттом Фіцджеральдом про автобіографічну прозу називав зразки справді яскравих, на його переконання, творів — Челліні, Руссо, Ренана, Мілля, а серед них, як особливо достовірну й цікаву, книгу Марії Башкирцевої. С. Андеревський писав: «Поети і художники повинні визнати в ній свою кровну сестру, яка передала в своєму щоденнику і виявила прикладом свого життя історію їхніх таємних радощів, сподівань, вагань, поривань і прикростей». В. Брюсов занотував у своєму щоденнику: «Ніщо так не воскрешає мене, як щоденник М. Башкирцевої. Вона — це я сам, з усіма своїми думками, переконаннями і мріями...». Башкирцева, як відомо, була однією з улюблених героїнь Марини Цвєтаєвої, і поетеса присвятила її
м'яті» свою к
альбом». Італ
Ада Негрі та
захоплені сл
Марії Башки
...Дванадця
ка, яка почал
про себе і св
найсміливіши
ла б припуст
колись викли
нанс. Власне,
ника не обіця
вого: займа
вдавала з се
сварилася з
помер улюбл
Звичайний
ник, в якому
кує рідкісн
юного створ
постійно бут
гальної уваг
здається: дів
бе великим
якого повин
планети Со

Та поряд
словесною
тут зустріч
дитячі розд
призначення
цільно прож
раз автора»
деннику не
юється
безмірно п
вередлива,
ми примха
роризує с
близьких
ра з і
роботою
роннього о
читає філо
(у своїх н
чотири віл
ма), серйо
мією, фізи
квазінауко

Росте во
ці, що без
них містах
дилася у
лизу знам
Диканьки
нії. Батьк
Павлович
нотратник
ний гедон
полтавськ
раз
ною гр
две мин
го часу в
Бабаніних
зустрічаю
який прис
спалив у
бищах св
на той св

Тривал
й Бабані
потім, к
стнадцят
рижі. У
голос, ав
ти проро
артистич
щоденни
часу —
кардіогра
серця, щ
вимріяне
майбутне
Марія з
цього вт
після дв
почне
та). Бол
в тих м
про свое
юності.
ти артис
лосом се
рія ще
бере ур
ників. В
ляється
художни
картини
дям те,
про себе

му, що художниця відзначалася послідовно монархічними переконаннями, що їй завжди чужою і ворожою була республіка, оскільки вона вихована в родині, вірнопідданій російському імператорському трону. Відомий публіцист і критик Жан Фіно, високо оцінюючи картини Башкирцевої, захоплюючись її щоденником, писав, що вона — одна з найзагадковіших постатей XIX століття. А добре знаний тоді автор доктрин про геніальність як аномалію Чезаре Ломброзо наполягав: складний психологічний феномен Башкирцевої можна пояснити тільки особливою концентрацією атавістичних факторів у її психіці. І він — не єдиний, хто виводив цілі теорії на фактах життя і творчості художниці.

М. Антокольський питав з подивом у своєму листі до В. Стасова: невже той справді хоче писати про Башкирцеву? На думку Антокольського, вона не являла собою нічого особливого, хоч, обмовляється скульптор, він, власне, і не знав її особисто. Але йому здається: не була б вона єдиною донькою багатих батьків, про неї говорили б у сто разів менше... В «Записках моряка-художника» О. Боголюбова міститься ще непринадніша характеристика Башкирцевої. Там же мовиться і про поширювані в Парижі чутки, ніби замість неї картини писали її ментори Бастьєн-Лепаж і Тоні Робер-Флері. О. Боголюбову вторить живописець К. Горський, який погоджується: так, у неї загалом не-

присвятила її «блискучій пам'яті» свою книгу «Вечерний альбом». Італійська поетеса Ада Негрі також залишила захоплені слова на адресу Марії Башкирцевої.

...Дванадцятирічна дівчинка, яка почала вести записи про себе і своє оточення, і в найсміливіших мріях не могла б припустити, що вони колись викличуть такий резонанс. Власне, початок щоденника не обіцяє нічого особливого: займалася музикою, вдавала з себе королеву, посварилася з гувернанткою, помер улюблений собака... Звичайний дитячий щоденник, в якому іноді злегка шокує рідкісна зарозумілість юного створіння, що прагне постійно бути в центрі загальної уваги. Іноді навіть здається: дівчинка уявляє се-

Із справжньою несамовитістю береться вона за роботу. Обов'язкові години в студії. Малювання гіпсових зливків, копіювання картин. А потім — вечори у майстерні, робота, молоде натхнення... Мов галерний раб до весол, прикована Марія до роботи. Це вже не та блискуча аристократка, що ревниво спостерігає, яке враження справляє вона у вищому світі, зовсім не те нарцисичне створіння, здатне цілими годинами милуватися красою ліній свого тіла і білістю рук (є й такі сторінки у її щоденнику); це — чорнороб з храму мистецтва, завжди гото-

моєю повіреною. В ім'я чого?». Звідки ж він узяв, що в неї може бути таке бажання?

Марія розчарована і розгнівана. Все те виливається у її листі Мопассану: «...Але найголовніше, я зовсім не хотіла стати вашою повіреною особою...». Далі в листуванні Марія вже відверто знущається з письменника: «Я бачу вас звідси: досить великий живіт, куценький жилетик із матерії невизначеного кольору і незастебнутий нижній гудзик...». І тут же вдається до містифікації — пише, що зумисне представилась йому молодою жінкою. Насправді

тісний портре... кирцевої піс... шування» в... рації».

Можливо, с... туш», що ба... ривила реальн... Башкирцевої... вела до випи... іноді зовсім... речей і замо... що, на думк... вав записи д... скомпромету... бомонду (а д... мо, належа... та Бабаніни)... на і обумови... у сприйнятті... видатними л...

Михайло **СЛАБОШПИЦ...**

...ева ЗІРКА НА ЧУЖОМУ НЕ...

— художниць... маштовує пер... виставку тво... ирцевої. На... понад 150... етюдів та... даному до ви... надруковано... легії та стан... нцузьких пое... Робера де Су... Про виставку... ти. Вона зіб... відувачів. Ім'я... ало знамени... вона мріяла,... ез рік по її...

критика спере... ирцева — та... он Бастьє... амостійна ху...?

берте» Дрю... реконаний в... і глибокому... ожниці, у... талант, реа... в'янська нату... пристрасть до... «Газета мис... дітей на її... нг» та «Жан... ми Парижа»...

... суперечок... торінки росій... Нікому ра... ім'я спів... померла в... ртає увагу... Вона, за сло... ла настільки... о могла стати... Розою Боннар... значений дво... подіями, по... ям Башкирце... ініціативи й на... ьких художни... иставка її ро... мі. А в Пари... на той час... Шарпантьє, ви... и щоденника... готовленого до... і романістом... Видання від... ж віршем, в... е про світлий... ений ніжного... тя якого без... ила дочасна... появи щоден... ева стає особ... ою темою у... ресі. Поруч зі... ами, тверези... і таланту дру... міфи та апок... мо, графиня... нсервативному... журналі з усіх... я переконати... шкирцева —... тичка, хоч Ма... о нормально... ною, і не біль... ьмес у своїх... лягала на то...

НОТАТКИ Башкирцевої (а вони велися французькою) швидко були перекладені в Англії, Німеччині, з'явилися видання в Америці й інших країнах. Особливо популярною ця книжка стала в Англії, де 1890 року, через шість літ по смерті художниці, з'явилося вже третє видання її щоденника. Англійська критика прирівнювала його до «Сповіді» Руссо, а У.-Ю. Гладстон, один із найавторитетніших знавців і текстологів Шекспіра й прем'єр-міністр Британії, назвав щоденник видатною книгою XIX століття, надзвичайно цінним людським документом.

Майже синхронно з першим англійським виданням уривки з щоденника почали друкуватися в російському журналі «Северный вестник», а потім він декілька разів виходив окремими книгами. В Росії теж почалася мода на Башкирцеву. В свідомості читачів розтиражовувалися її різні — часто абсолютно несумісні між собою — образи. Для одних це була гранично щира у своїй сповіді дівчина, що розповідає, як вона боїться безцільно прожити свій вік і безслідно зникнути, не полишивши по собі нічого видатного. Для інших — це кокетка, що бравує своїми знайомствами зі знаменитостями. А ще для декого — це невропатка, місце якій у клініці для душевнохворих. До речі, у відомому оповіданні І. Буніна «Справа корнета Єлагіна», який з неприхованою антипатією ставився до Башкирцевої, мова йде про послідовницю художниці, і через це наслідування життєвої поведінки Башкирцевої дуже погано закінчується її життя. У п'єсі французького драматурга Моріса Доне є такий характерний у цьому розумінні момент. Бажаючи виразніше відтворити свою героїню — відворотну молоду снобістку, автор пише, що вона була «в жанрі Марії Башкирцевої». Альфонс Доде, прочитавши в газетах повідомлення, що в Алжірі якась росіянка вбила свого чоловіка-француза, обурено вигукнув: «Вона нагадує Марію Башкирцеву; борони Боже наші сім'ї від франко-російських шлюбів!».

Так, мало який літературний твір здатен викликати таку голосну луну в інтелектуальному світі. Щоденник Марії Башкирцевої прочитало багато видатних людей, які залишили нам найсуперечливіші відгуки. Скульптор

поганий малюнок, але в картинах до непристойності проглядається пензель Бастьєна-Лепажа...

Та це — в живописі. Тут, до речі, вийшла парадоксальна ситуація. Французи оцінили мистецтво Башкирцевої незмірно вище, ніж співвітчизники. Її роботи були визнані справді оригінальними, художньо повнокровними. Декілька їх було закуплено до Люксембурзького музею, дві — «Мітинг» та «Жан і Жак» — потрапили у Лувр (істотна подробиця: Башкирцева — перша з вітчизняних художників потрапила до найавторитетнішого музею Франції; потім туди було передано роботи Миколи Реріха та Леоніда Пастернака...). У музеї міста Ніцци є експозиція живопису Марії Башкирцевої, одна з вулиць носить ім'я художниці, шкода тільки, що в Радянському Союзі налічується в різних музеях лише близько двох десятків її робіт.

Та повернімося знову до щоденника. «Як штучно все у неї: і тримається, і одягнена», — такий коментар вихоплюється при його читанні у Льва Толстого. «Смішна, недоладна, часом обурлива», — пише про його авторку М. Михайловський. «Річ ця вищою мірою мені не симпатична», — відгукується В. Короленко. «Нісенітниця, але наприкінці повіяло чимось людським», — набагато лагідніше висловився А. Чехов.

ЄЙ ПРИНЦИПОВО інша тональність оцінок записів Башкирцевої. Видатний американський критик Ван Вік Брукс у своїй розмові з Френсісом Скоттом Фіцджеральдом про автобіографічну прозу називав зразки справді яскравих, на його переконання, творів — Челліні, Руссо, Ренана, Мілля, а серед них, як особливо достовірну й цікаву, книгу Марії Башкирцевої. С. Андеревський писав: «Поети і художники повинні визнати в ній свою кровну сестру, яка передала в своєму щоденнику і виявила прикладом свого життя історію їхніх таємних радощів, сподівань, вагань, поривань і прикростей». В. Брюсов занотував у своєму щоденнику: «Ніщо так не воскрешає мене, як щоденник М. Башкирцевої. Вона — це я сам, з усіма своїми думками, переконаннями і мріями...». Башкирцева, як відомо, була однією з улюблених героїнь Марини Цвєтаєвої, і поетеса

бе великим сонцем, довкола якого повинні кружляти всі планети Сонячної системи.

Та поряд із звичайною словесною сухозлотицею вже тут зустрічаються зовсім не дитячі роздуми про життєве призначення, про страх безцільно прожитого життя. «Образ автора» в дитячому щоденнику несподівано роздвоюється ... одного ...оку — безмірно пестувана, знівежена, вередлива, часом з безглуздими примхами істота, яка тероризує своїми витівками близьких; з другого — натура з і...ивною ...шевною роботою, ...рихован... від стороннього ока, дівчинка, котра читає філософів, вивчає мови (у своїх неповних двадцять чотири вільно володіла шістьма), серйозно займається хімією, фізикою і навіть пише квазінаукові трактати...

Росте вона у великій родині, що безбідно живе в різних містах Європи. А народилася у селі Гавронці поблизу знаменитої за Гоголем Диканьки Полтавської губернії. Батько її — Костянтин Павлович — енергійний марнотратник життя, провінційний гедоніст, предводитель полтавського дворянства, не раз ...итий молод... ...ружиною ...гріховод. М... залеідве минуло два роки. З того часу вона і росла в сім'ї Бабаніних, лише вряди-годи зустрічаючись із батьком, який прискореними темпами спалив у нескінченних гульбищах своє здоров'я і пішов на той світ раніше за дочку.

Тривалий час Башкирцеви й Бабаніни живуть у Ніцці, потім, коли Марії минає шістнадцять, оселяються в Парижі. У дівчинки унікальний голос, авторитетні спеціалісти пророкують їй блискучу артистичну кар'єру. Сторінки щоденникових записів того часу — сторінки сподівань, кардіограма нетерплячого серця, що жадає полетіти у вимріяне і багатообіцяюче майбутнє. Але сталася біда: Марія захворіла і внаслідок цього втратила голос (згодом, після двадцяти двох, у неї почне прогресувати глухота). Боляче читати щоденник в тих місцях, де вона пише про своє прощання з надіями юності. Їй вже ніколи не стати артисткою, не вражати голосом серця людей. Але Марія ще й малює, з дитинства бере уроки в різних художників. Вона з жадобою чіпляється за цей шанс: стане художницею, напише такі картини, які повідають людям те, чого вони не знають про себе.

вий робити те, що накажуть. І з якою радістю пише вона про свої перші успіхи у студії, де швидко обходить більшість здібних учениць.

ЇЇ РОБОТИ вже приймають на виставки, а доля дарує зустріч із Жюлем Бастьєном-Лепажем, який стане окремою темою на сторінках її щоденника. «Божественний, єдиний і незрівнянний Лепаж» — от її релігія, її надії, музика її серця (скільки всіляких пересудів і брудних інсинуацій викличуть після смерті обох стосунки цих людей!).

Лікарі попереджають Марію про її погане здоров'я, рекомендують відпочити, зовсім відмовитись од виснажливої праці. Але вона ігнорує їхні рекомендації і прохання всієї родини пожаліти себе, працює ще інтенсивніше. Сторінки щоденника того часу — сторінки пристрасного благання до долі, щоб вона подарувала їй життя хоча б до тридцяти років! Хоча б до тридцяти... Та помре Марія за одинадцять днів до свого двадцятичотирьохріччя.

Смертельно хворий і Бастьєн-Лепаж. З братом Емілем вони приїздять до Марії на екіпажі, Еміль бере його, маленького, надзвичайно схудлого, на руки, і, як дитину, несе до Марії у кімнату. Ось такі тепер сумні їхні зустрічі. Марія розповідає Жюлю про далеку Малоросію, про село Гавронці біля чистої на диво річки Ворскли... Жюль дивиться на її обличчя, руки, русяве волосся на білих подушках, на біле плаття і з гіркотою вимовляє: «О, якби я міг зараз малювати!..». А Марія ще знаходить у собі сили втішити його: от вони видужають, поїдуть на етюди до Булонського лісу, напишуть найчудовіші свої картини...

Останній запис у щоденнику 31 жовтня 1884 року: «Мені дуже тяжко підніматися по сходах...». Останні слова, які вона сказала: «Мені так хочеться гавронських вишень і яблук...».

ЩЕ В ТРАВНІ Марія зав'язала листування з Мопассаном, маючи серйозні наміри передати в його руки свій щоденник. Вона одержує від нього відповідь: «Мій лист, очевидно, не виправдає ваших сподівань. Мені хочеться передовсім подякувати вам за добре ставлення до мене і за ваші зворушливі компліменти на мою адресу, а також поговорити з вами розважливо. Ви просите у мене дозволу бути

ж це, мовляв, не жінка, а чоловік, викладач літератури шостого класу ліцею Людовика Великого. Розгніваний Мопассан тепер у листах не дуже добирає слова: «Ах, старий шахрай, старий шкільний пацюк, старий латинський буквоїд, і ви збиралися видати себе за гарнесеньку жінку! Ви, значить, збиралися послати мені ваші проби пера, який-небудь ваш манускрипт, трактат про мистецтво й природу, щоб я порекомендував його тому чи тому журналу і поговорив про нього в якійсь із своїх статей!».

Зачеплений за живе тим, як вона уявляє його зовнішність (Марія вклала в конверт малюнок: товстезний чолов'яга з сигаретою в зубах сидить перед кухлем пива, виклавши на стіл черево), він уточнює риси своєї зовнішності. Живіт у нього зовсім не такий хоча б уже тому, що він регулярно займається веслуванням; він також не курить і зовсім не п'є пива. Водночас єхидно просить пана класного наставника розповісти про свою сім'ю. Чи немає в нього доньки? Якщо є, то він не заперечував би з нею познайомитися.

Жваво розпочата епістолярна війна втихає. В останньому Марїїному листі до нього немає ні іронії, ні гри, а є втома й розчарування: «Я прощаю вам, якщо ви на цьому наполягаєте, бо я хвора. А оскільки досі зі мною нічого подібного не бувало, то мені раптом стало шкода і себе, і весь світ, і вас, бо ви знайшли спосіб стати мені таким осоружним... Ви не гідні мене. Я дуже шкодую з цього». Мопассан перепрошує її, благає про зустріч. Але вони ніколи не зустрілися. Лише після смерті Марії він дізнався від її матері, хто був його кореспонденткою.

НІЧОГО не вийшло з її письмових звертань до Золя і Едмонта Гонкура. Щоденник залишився у родині. Напевне, Марія дуже потерпала за його долю. І були у неї всі підстави для цього.

Нещодавно у французькому журналі «Магазін літтерер» надрукована стаття, у якій говориться, що один з біографів Башкирцевої Колетт Коньє звірила всі тексти видання щоденника з оригіналом (84 зошити і записники), які зберігаються в Національній бібліотеці, і відразу ж виявила численні «ретуші». Те, чого боялася Марія, сталося. «Магазін літтерер» нагадує, що «особис-

Та це — ... потез. Кращ... фактів.

А серед ... ливо вартий ...

1903 року ... ний ажіотаж ... Башкирцевої ... поступово ... раптом ви... скандал. У ... стаття пле... Сербії Божи... гієвича «Ма... і легенда пр... гієвич під... обожнював ... дівчину і зб... до неї почу... сама вона в... нику абсолю... і хоче сказа... не увійшла ... щоденника. ... її вини, а в... збігу обстав... ся перший ... рить Караг... впізнав у н... Марію, добр... бачив у жи... другого том... приємне вр... ще більше ... ва в тому, ... записів Ба... мітно зміни... впадає в оч... тевих епізод... стала моло... ніж була на... оргієвич ди... важливих м... тя не потра... щоденника. ... був у гост... вона відпоч... за його сло... живопису і ... займалася. ... цього періо... лише кільк... хто готува... безжально ... скорочува... що найнезн... контакти зі... лись, хоч ... жуть повід... авторку. Ф... ського жит... жена до н... бицъ, вона ... гіпертрофо... оскільки ... художні з... кирцевої.

ЩОДЕН... дом ... вору ... Андре Тер... мав у рук... му передал... компонова... копії. Дома... рестаралис... Марія, — ... вич, — бу...

ГОЛОС України

Михайло **СЛАБОШПИЦЬКИЙ**

ЧУЖОМУ НЕБІ

блискучій па-
ргу «Вечерний
ська поетеса
ож залишила
ва на адресу
цевої.
річна дівчин-
вести записи
оточення, і в
мріях не мог-
и, що вони
ть такий резо-
очаток щоден-
нічого особли-
ася музикою,
королеву, по-
гувернанткою,
ий собака...
тячий щоден-
оді злегка шо-
зарозумілість
ія, що прагне
в центрі за-
Іноді навіть
нка уявляє се-
нцем, довкола
кружляти всі
ної системи.
з звичайною
озлотицею вже
ться зовсім не
про життєве
ро страх без-
го життя. «Об-
дитячому що-
івано роздво-
ого [illegible] юку —
вана, знижена,
м з безглузди-
істота, яка те-
и витівками
угого — нату-
ою [illegible] шевною
ван[illegible] від сто-
івчинка, котра
в, вивчає мови
них двадцять
олоділа шість-
займається хі-
і навіть пише
актати...
великій роди-
живе в різ-
опи. А наро-
Гавронці поб-
ої за Гоголем
авської губер-
— Костянтин
нергійний мар-
тя, провінцій-
предводитель
дворянства, не
олод[illegible] дружи-
д. М[illegible] зале-
ва роки. З то-
росла в сім'ї
е вряди-годи
із батьком,
ими темпами
інченних гуль-
оров'я і пішов
іше за дочку.
с Башкирцеви
вуть у Ніцці,
арії минає ші-
ляються в Па-
ки унікальний
тні спеціаліс-
ій блискучу
'єру. Сторінки
записів того
нки сподівань,
нетерплячого
ає полетіти у
багатообіцяюче
сталася біда:
а і внаслідок
голос (згодом,
двох, у неї
есувати глухо-
тати щоденник
де вона пише
ння з надіями
ніколи не ста-
не вражати го-
одей. Але Ма-
є, з дитинства
різних худож-
жадобою чіп-
й шанс: стане
напише такі
овідають лю-
они не знають

Із справжньою несамовитістю береться вона за роботу. Обов'язкові години в студії. Малювання гіпсових зливків, копіювання картин. А потім — вечори у майстерні, робота, молоде натхнення... Мов галерний раб до весол, прикована Марія до роботи. Це вже не та блискуча аристократка, що ревниво спостерігає, яке враження справляє вона у вищому світі, зовсім не те нарцисичне створіння, здатне цілими годинами милуватися красою ліній свого тіла і білістю рук (є й такі сторінки у її щоденнику); це — чорнороб з храму мистецтва, завжди готовий робити те, що накажуть. І з якою радістю пише вона про свої перші успіхи у студії, де швидко обходить більшість здібних учениць.

ЇЇ РОБОТИ вже приймають на виставки, а доля дарує зустріч із Жюлем Бастьєном-Лепажем, який стане окремою темою на сторінках її щоденника. «Божественний, єдиний і незрівнянний Лепаж» — от її релігія, її надії, музика її серця (скільки всіляких пересудів і брудних інсинуацій викличуть після смерті обох стосунки цих людей!).

Лікарі попереджають Марію про її погане здоров'я, рекомендують відпочити, зовсім відмовитись од виснажливої праці. Але вона ігнорує їхні рекомендації і прохання всієї родини пожаліти себе, працює ще інтенсивніше. Сторінки щоденника того часу — сторінки пристрасного благання до долі, щоб вона подарувала їй життя хоча б до тридцяти років! Хоча б до тридцяти... Та помре Марія за одинадцять днів до свого двадцятичотирьохріччя.

Смертельно хворий і Бастьєн-Лепаж. З братом Емілем вони приїздять до Марії на екіпажі, Еміль бере його, маленького, надзвичайно схудлого, на руки, і, як дитину, несе до Марії у кімнату. Ось такі тепер сумні їхні зустрічі. Марія розповідає Жюлю про далеку Малоросію, про село Гавронці біля чистої на диво річки Ворскли... Жюль дивиться на її обличчя, руки, русяве волосся на білих подушках, на біле плаття і з гіркотою вимовляє: «О, якби я міг зараз малювати!..». А Марія ще знаходить у собі сили втішити його: от вони видужають, поїдуть на етюди до Булонського лісу, напишуть найчудовіші свої картини...

Останній запис у щоденнику 31 жовтня 1884 року: «Мені дуже тяжко підніматися по сходах...». Останні слова, які вона сказала: «Мені так хочеться гавронських вишень і яблук...».

ЩЕ В ТРАВНІ Марія зав'язала листування з Мопассаном, маючи серйозні наміри передати в його руки свій щоденник. Вона одержує від нього відповідь: «Мій лист, очевидно, не виправдає ваших сподівань. Мені хочеться передовсім подякувати вам за добре ставлення до мене і за ваші зворушливі компліменти на мою адресу, а також поговорити з вами розважливо. Ви просите у мене дозволу бути моєю повіреною. В ім'я чого?». Звідки ж він узяв, що в неї може бути таке бажання?

Марія розчарована і розгнівана. Все те виливається у її листі Мопассану: «...Але найголовніше, я зовсім не хотіла стати вашою повіреною особою...». Далі в листуванні Марія вже відверто знущається з письменника: «Я бачу вас звідси: досить великий живіт, куценький жилетик із матерії невизначеного кольору і незастебнутий нижній гудзик...». І тут же вдається до містифікації — пише, що зумисне представилась йому молодою жінкою. Насправді ж це, мовляв, не жінка, а чоловік, викладач літератури шостого класу ліцею Людовика Великого. Розгніваний Мопассан тепер у листах не дуже добирає слова: «Ах, старий шахрай, старий шкільний пацюк, старий латинський буквоїд, і ви збиралися видати себе за гарнесеньку жінку! Ви, значить, збиралися послати мені ваші проби пера, який-небудь ваш манускрипт, трактат про мистецтво й природу, щоб я порекомендував його тому чи тому журналу і поговорив про нього в якійсь із своїх статей!».

Зачеплений за живе тим, як вона уявляє його зовнішність (Марія вклала в конверт малюнок: товстезний чолов'яга з сигаретою в зубах сидить перед кухлем пива, виклавши на стіл черево), він уточнює риси своєї зовнішності. Живіт у нього зовсім не такий хоча б уже тому, що він регулярно займається веслуванням; він також не курить і зовсім не п'є пива. Водночас єхидно просить пана класного наставника розповісти про свою сім'ю. Чи немає в нього доньки? Якщо є, то він не заперечував би з нею познайомитися.

Жваво розпочата епістолярна війна втихає. В останньому Марїїному листі до нього немає ні іронії, ні гри, а є втома й розчарування: «Я прощаю вам, якщо ви на цьому наполягаєте, бо я хвора. А оскільки досі зі мною нічого подібного не бувало, то мені раптом стало шкода і себе, і весь світ, і вас, бо ви знайшли спосіб стати мені таким осоружним... Ви не гідні мене. Я дуже шкодую з цього». Мопассан перепрошує її, благає про зустріч. Але вони ніколи не зустрілися. Лише після смерті Марії він дізнався від її матері, хто був його кореспонденткою.

НІЧОГО не вийшло з її письмових звертань до Золя і Едмонта Гонкура. Щоденник залишився у родині. Напевне, Марія дуже потерпала за його долю. І були у неї всі підстави для цього.

Нещодавно у французькому журналі «Магазін літтерер» надрукована стаття, у якій говориться, що один з біографів Башкирцевої Колетт Коньє звірила всі тексти видання щоденника з оригіналом (84 зошити і записники), які зберігаються в Національній бібліотеці, і відразу ж виявила численні «ретуші». Те, чого боялася Марія, сталося. «Магазін літтерер» нагадує, що «особистісний портрет Марії Башкирцевої після такого «ретушування» вимагає «реставрації».

Можливо, саме подібна «ретуш», що багато в чому викривила реальний автопортрет Башкирцевої в слові, призвела до випинання одних — іноді зовсім дріб'язкових — речей і замовчування інших, що, на думку тих, хто готував записи до видання, могли скомпрометувати її в очах бомонду (а до нього, як відомо, належали Башкирцеви та Бабаніни) — можливо, вона і обумовила різку негацію у сприйнятті книги багатьма видатними людьми.

Та це — вже зі сфери гіпотез. Краще звернутися до фактів.

А серед них є один особливо вартий уваги.

1903 року, коли сенсаційний ажіотаж із щоденником Башкирцевої у Франції уже поступово почав стихати, раптом виник грандіозний скандал. У пресі з'явилася стаття племінника короля Сербії Божидара Карагеоргієвича «Марія Башкирцева і легенда про неї». Карагеоргієвич підкреслював, що обожнював цю незвичайну дівчину і зберіг найтепліші до неї почуття, та, оскільки сама вона вимагала у щоденнику абсолютної правди, він і хоче сказати ту правду, яка не увійшла з рукописів до щоденника. Сталося це не з її вини, а внаслідок дивного збігу обставин. Коли з'явився перший том записів, говорить Карагеоргієвич, він не впізнав у ньому ту чарівну Марію, добру і розумну, яку бачив у житті. Після появи другого тому мемуарів неприємне враження від них ще більше посилилось. Справа в тому, що сама сутність записів Башкирцевої непомітно змінилася. Перше, що впадає в очі: в багатьох життєвих епізодах Марія чомусь стала молодшою за віком, ніж була насправді. Карагеоргієвич дивувався, як багато важливих моментів з її життя не потрапило на сторінки щоденника. Він 1882 року був у гостях у Марії, коли вона відпочивала в Ніцці, де, за його словами, нічим, окрім живопису і своїх записів, не займалася. У щоденнику ж цього періоду читач зустрічає лише кілька сторіночок. Той, хто готував його до друку, безжально і на свій розсуд скорочував записи. Помітно, що найнезначніші згадки про контакти зі знаттю не загубились, хоч вони мало що можуть повідати читачеві про авторку. Фактографія світського життя родини збережена до найменших подробиць, вона створює навіть гіпертрофоване враження, оскільки іноді притлумлює художні зацікавлення Башкирцевої.

ЩОДЕННИК перед виходом у світ пройшов сувору цензуру матері. Андре Тер'є ніколи не тримав у руках оригіналів. Йому передали скорочені, перекомпоновані і відредаговані копії. Домашні редактори перестаралися... «Сама по собі Марія, — пише Карагеоргієвич, — була набагато цікавішою, ніж у цій незграбно перебільшеній формі; це була добра, талановита і розумна дівчина, а не якась виставлена напоказ, до відрази манірна невропатка... Бідолашна Марія, яка це жахлива брехня довкруг вашого імені, як вас, прекрасну і неповторну, спотворено легендами!»

І все-таки цей щоденник грав важливу роль у духовних долях багатьох видатних людей. Ось один з таких тому прикладів. 1897 року дружина Яна Райніса Аспазія подарувала йому двотомне видання щоденника Башкирцевої в перекладі на німецьку мову. Це лейпцігське видання і до сьогодні збереглося в бібліотеці видатного латиського письменника і революціонера з написом Аспазії: «Цю книгу я купила для Райніса, який сидить у в'язниці». (Райніс тоді відбував ув'язнення у Любавській, а згодом у Ризькій тюрмі).

Він уважно читав щоденник, багато чим захоплювався у ньому. Обидва томи помережані позначками поета. Щоденником Башкирцевої навіяні такі його рядки про себе: «Була б моя молодість світлою і радісною, може, мене тягло б до роботи, і, бачачи себе в ділі, я рано змужнів би, і мій розум міг би розвинутись безперечно набагато різнобічніше, але не виключено, що менш глибоко...».

У листуванні Райніса й Аспазії того часу часто називається ім'я Башкирцевої, яка так пристрасно обстоювала велике значення кохання і духовної злагоди двох закоханих людей. Кохання Райніса й Аспазії знаходило підтримку і моральну точку опори в словах Марії Башкирцевої.

«Ніщо не зникає в цьому світі безслідно», — не втомлювалась повторювати у своєму щоденнику художниця. Цими ж словами вона неодноразово намагалась втішити хворого Бастьєна-Лепажа.

Вона мала рацію, ця молода дівчина, оскільки володіла щонайвищою мудрістю душі, що приходить (не до всіх!) тільки у зрілому віці.

Лише справжнім художникам дано осягти і висловити те, що відчуває кожен з нас, але не може знайти для цього точних і єдино правильних слів.

Марія Башкирцева — одна з таких художників.

Так, я сухотниця, і хвороба прогресує. Я хвора, ніхто про це нічого не знає, але в мене щовечора пропасниця...

Марія Башкирцева. Щоденник. 12 серпня 1884 р.

Мене тільки страшить думка, що в мене не вистачить часу зробити все, що я хотіла б зробити.

Марія Башкирцева. Щоденник. 9 грудня 1883 р.

«Думаючи про шторми бунтівливої душі і перебігаючи мислю це життя без ґрунту, кинуте в Європі на всі чотири сторони, я з запалом повторюю вірш з молитви Сент-Бева: «О, Боже!.. дай мені народитися, жити й померти в рідному домі!»

Анатоль Франс про Марію Башкирцеву.

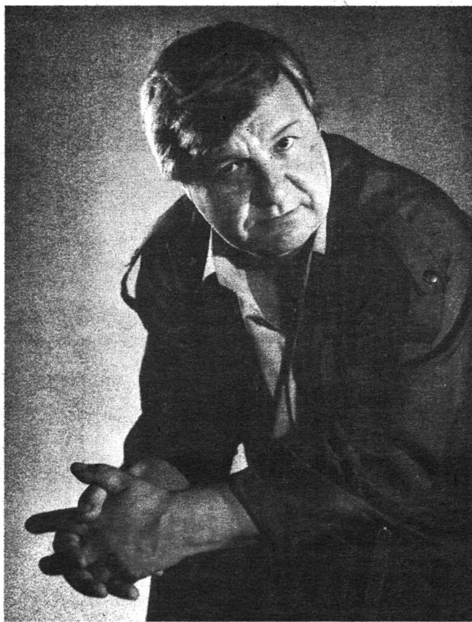
СЛАБОШПИЦЬКИЙ Михайло Федотович — прозаїк і критик, автор дев'яти різножанрових книг. З-поміж них виділяється роман «Марія Башкирцева», що витримав уже три видання. Приводом до написання цієї статті стали нові архівні матеріали про незвичайну долю української художниці. В цьому році в нашій газеті будуть опубліковані його дослідження про художників Олександра Мурашка, Івана Їжакевича, Никифора Криниці і письменника Василя Земляка.

«ТЕПЕР ВАЖКО ВСІМ»

АБО КІЛЬКА НЕЮВІЛЕЙНИХ ДУМОК НАПЕРЕДОДНІ 60-РІЧЧЯ ВІДОМОГО АКТОРА ЮРІЯ МАЖУГИ

МИ РОЗМОВЛЯЄМО в його затишній квартирі на Печерську. Час від часу улюблениця господаря непосидюча такса Буба настійливо вимагає уваги, тоді Юрій Миколайович вдає, ніби сердиться, і Буба ображено залишає кімнату.

Одразу скажу, що «ювілейної» розмови в нас не вийшло. Та й не могло бути її. Мабуть, епоха вітальних адресів, урочистих промов та офіційних нагород виховала в народного артиста СРСР Юрія Мажуги стійку відразу до будь-яких ювілеїв. Але без спогадів та ностальгійних ноток не обійшлося...

«КРИЗА, ЩО ОХОПИЛА ВСІ СФЕРИ ЖИТТЯ, НЕ МОГЛА НЕ ЗАЧЕПИТИ І СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО. «МІТИНГОВИЙ» ТЕАТР ВУЛИЦЬ І ПЛОЩ З АКТОРАМИ — ПОЛІТИКАМИ, ДЕПУТАТАМИ, ПУБЛІЦИСТАМИ,— «ПРЯМИЙ ЕФІР» НА ТЕЛЕБАЧЕННІ З СЕСІЙ ТА З'ЇЗДІВ ВІДТІСНИВ ТЕАТР ПРОФЕСІОНАЛЬНИЙ, ПРИГАСИВ ІНТЕРЕС ДО НЬОГО В ПУБЛІКИ. ІНША, ДУЖЕ ВАЖЛИВА, НА МІЙ ПОГЛЯД, ПРИЧИНА — ДЕФІЦИТ РЕЖИСЕРІВ-ЛІДЕРІВ. РЕЖИСЕРИ-ПОСТАНОВНИКИ Є. АЛЕ ЛЮДИ ТЕАТРУ ЗНАЮТЬ, ЩО «РЕЖИСЕР» І «ГОЛОВНИЙ РЕЖИСЕР» — ЦЕ РІЗНІ ПРОФЕСІЇ. НА ПЕРШОГО МОЖНА ВИВЧИТИСЯ, МАЮЧИ ПЕВНІ ЗДІБНОСТІ. ДРУГИМ ТРЕБА НАРОДИТИСЯ».

— Я вступив до прославленої трупи Театру російської драми імені Лесі Українки в 1953 році. Для мене, тоді ще актора-початківця, було справжнім щастям пройти через театр-сім'ю, через колектив спільної віри і спільних художніх уподобань, через закоханість у лідера — Костянтина Павловича Хохлова. Я щасливий, що вчився в прекрасного педагога Володимира Олександровича Неллі, що потім, вже працюючи в театрі, мав змогу насолоджуватися грою великих акторів, працювати з ними в одній виставі...

— Справді, тоді в колективі було ціле сузір'я талантів: незабутні Михайло Романов та Юрій Лавров, Віктор Халатов, Михайло Білоусов, Марія Стрелкова, Євгенія Опалова... І гідна їх молодь. Адже разом з вами сценічну біографію починали Олег Борисов, Анатолій Решетников, Микола Рушковський... Мабуть, театрові обов'язково потрібні «зірки»?

— Без зірок театр втрачає свою магічну принадність. У Києві, пам'ятаю, перебував на гастролях Ленінградський драматичний театр імені О. С. Пушкіна. Після вистави, де грав Микола Черкасов, біля акторського під'їзду на нього чекали прихильники. Чоловік двісті. Схвильованих, вдячних, з квітами... Ви маєте рацію: без групи лідерів, акторів-зірок театр існувати не може. Їхнє сяйво освітлює інших виконавців, змушує їх «піднімати планку» творчості, бути справжніми професіоналами у високому розумінні цього слова. Тоді й зірки сяють яскравіше. Театр — це насамперед ієрархія талантів. У ньому обов'язково повинна бути творча конкуренція, внаслідок якої кристалізується група провідних акторів, яких насамперед хоче бачити глядач.

— А що скажете про сучасну мистецьку молодь? Адже ви ведете курс у Київському інституті театрального мистецтва імені І. Карпенка-Карого. Чи скоро ми побачимо нового Романова?

— На жаль, ми випускаємо якихось середніх «спеціалістів», а яскравих індивідуальностей бракує. Це саме той випадок, коли кількість не переходить у якість. Чому, скажімо, в консерваторії диригентів навчають по три-чотири чоловіки на курсі? І це нормально, адже диригенти кожного дня не народжуються. А актори? Чому я повинен працювати неодмінно з п'ятнадцятьма-двадцятьма студентами, а не з трьома-п'ятьма? Таким «потоковим» методом справжній талант не виховаєш.

— Тепер усі говорять про кризу театру. Перша грізна прикмета — глядачеві зали, нерідко заповнені ледь наполовину. Театр, який ще вчора був авангардом суспільного життя, нині залишається в тіні. Звичайно, й нині є непогані акторські та режисерські роботи, але не полишає загальне відчуття якоїсь блідості, невизначеності... Таке враження, ніби театр везе якийсь вантаж... Проте, заради справедливості треба подякувати театру за те, що він, у досить недалекі часи, наштовхуючись на нерозуміння, робив дуже важливу справу — стримував суспільство від сповзання в болото бездуховності.

— Криза, що охопила всі сфери нашого життя, не могла не зачепити і сценічне мистецтво. «Мітинговий» театр вулиць і площ з акторами — політиками, депутатами, публіцистами,— «прямий ефір» на телебаченні з сесій та з'їздів відтіснив театр професіональний, пригасив інтерес до нього в публіки. Інша, дуже важлива, на мій погляд, причина — дефіцит режисерів-лідерів. Режисери-постановники є. Але люди театру знають, що «режисер» і «головний режисер» — це різні професії. На першого можна вивчитися, маючи певні здібності. Другим треба народитися!

— Ви кажете про «дефіцит режисерів». Чи не треба додати до цього ще й «дефіцит драматургів»?

— Я б так питання не ставив. Тут ситуація складніша. Мені здається, що театр робить помилку, коли намагається йти в «ногу з життям». Він повинен йти на крок уперед. Якщо на сцену вивести день сьогоднішній — це вже буде запізнення. Але треба зрозуміти: в театрі, як і в інших сферах життя, зміни не можуть бути миттєвими. Гадаю, письменники, драматурги не хочуть видавати скоростиглі твори-одноденки. Саме сьогодні зросла потреба в художньому осмисленні життя. Адже це невдячна справа для театру — змагатися з «Огоньком» чи «Московскими новостями». Сьогодні перед театром стоїть інше завдання: не втратити живого зв'язку з життям, осмислювати його через психологію людини, через класику.

— А який театр сповідуєте ви?

— Я — за реалізм, за найбільш складний, найбільш цікавий для актора театр психологічної правди, який здатний піднімати глобальні проблеми буття... Врятувати сценічне мистецтво можуть не якісь карколомні режисерські вигадки, інтелектуальні ребуси, які вимушений розгадувати бідний глядач, а повернення до принципів вітчизняної театральної школи, нашого справжнього національного багатства. Дослідження людини, художня правда завжди були пріоритетом нашого театру. Недарма кращі сучасні режисери світу — Брук, Стреллер, Штайна і досі звертаються до системи Станіславського. І чомусь у їхній інтепретації вона анітрохи не застаріла. А деякі наші молоді «метри» готові поховати її назавжди.

— Вам тепер важко, Юрію Миколайовичу?

— Тепер важко всім. Наша професія пов'язана з такими внутрішніми процесами як постійна боротьба з самим собою, муки самолюбства, внутрішня невдоволеність, відчуття непевності, нестійкості... Ми, актори, приходимо до театру, чекаючи на роль, яка б вимагала від нас зовсім іншого, вищого рівня майстерності. Але як же байдуже ставляться в театрах до цього невід'ємного права акторів! Інакше як марнотратством це не назвеш. І наш театр в даному разі не виняток.

Коли ви запитуєте, чому в наших виставах немає потрясіння, дива, катарсису,— я думаю про душу актора. Душа — це його інструмент, як скрипка для скрипаля. Якщо вона зіпсована, якщо в неї порвані струни, йому немає на чому грати. Акторові немає на чому грати, коли порушуються мир, гармонія і глибина його душі...

Розмову вела Алла ФІЛАТОВА.

Київ.

П'ЯТЬ РОКІВ — В ОДИНОЧЦІ

«Коли народу тяжко — Бог посилає йому пророків, коли народу зовсім тяжко — Бог посилає жінку на прю зі злом», — так розпочала свій виступ народний депутат УРСР Лариса Скорик на вечорі пам'яті Надії Віталіївни Суровцевої, який відбувся у Центральному державному архіві літератури і мистецтва УРСР. Хто ця людина, про яку з такою проникливістю й теплотою говорили Михайлина Коцюбинська і Євген Сверстюк, Семен Журахович і Роман Корогодський?..

Надзвичайно важка, трагічна доля випала цій жінці. Майже три десятиліття терпіла вона муки у тюрмах, таборах, на засланні. Після тих страшних років з неї зняли ярлик «ворога народу». Але в листі до Павла Тичини Надія Віталіївна з болем писала: «Мені вже нічого не верне цей папірець: ні змарнованої молодості, ні добрих людей, ні моїх ненаписаних книг».

В 1917 році Надія Суровцева приїжджає з Петрограда до Києва. Приїхала з єдиною метою: прислужитись, віддати всі сили рідній Україні. Їй тоді виповнилося заледве 21 рік. Працювала в міністерстві закордонних справ УНР. Через рік виїхала з дипломатичною місією за кордон, де залишилася, адже УНР припинила своє існування.

Там, у Відні, закінчила філософський факультет університету, брала активну участь в діяльності громадських організацій. 1925 року повернулася на Україну, де по суті провела два найщасливіші роки.

А 1928 року перший арешт — п'ять років (!) одиночки. Це ж яку силу мала ця молода жінка, не збожеволіла, не наклала на себе руки. Маленький спалах крихкого сімейного щастя на засланні — і знову колючий дріт зловісного Гулагу. Про те, що її чоловіка замордовано в катівнях НКВС, дізналася лише через декілька років.

Повернувшись після реабілітації до Умані, Надія Суровцева працювала на громадських засадах в краєзнавчому музеї, вела дослідницьку роботу з історії Умані та парку «Софіївка», займалася просвітницькою діяльністю.

Двері її будинку завжди були відчинені для друзів. Своєю невичерпною енергією вона підтримувала людей, з якими спілкувалася. До неї їхали і молоді, і літні, щоб наснажитися силою духу та вірою. Її хата була духовним оазисом у застійні роки. Справді, як слушно зауважила на вечорі Михайлина Коцюбинська, «попри весь драматизм долі Н. Суровцева не жертва історії, а її суб'єкт».

Якось у розмові з Ларисою Скорик Надія Віталіївна сказала: «Людина за все розплачується. Моя вина була в тому, що я не мала жодної вини перед ними».

Через все своє страждення життя ця жінка несла в собі українську ідею. «Все, все до останку я хочу віддати тобі, Україно!» — писала вона.

Незважаючи на важку долю, Суровцева залишила нам свій спадок: спогади, етюди, цикл оповідань «Колимські силуети», листи та інше. У щорічнику «Україна» за минулий рік надруковано першу частину спогадів. Цього року намічено вмістити у цьому ж виданні другу частину. На решту творчої спадщини не вистачає паперу.

Дай Боже, щоб нам завжди вистачало пам'яті про цю мужню Жінку.

Олена ОЗІРНА.

КВІТИ НА МОГИЛУ ЕКСПЕРИМЕНТУ?

Дніпропетровськ наполегливо добивався потрапити до числа міст, яким дали дозвіл на справді «революційний» експеримент.

Називається він прозаїчно — опрацювання господарського механізму природокористування. Але мета ось яка: брати плату з підприємств за забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів. Це вже не мізерні штрафні стягнення, коли згубників природи ловлять на гарячому, а цілком обгрунтовані (за тимчасовим експериментальним «законом») попередні відрахування, аби нагромаджувати екологічний фонд для завчасного відшкодування збитків, заподіяних землі, воді й повітрю...

І торік у Дніпропетровську в екологічний фонд «зібрали» близько двох мільйонів карбованців. Не можна сказати, що багато, однак і немало. Бодай якось, хоч вибірково, а з'явилося за що латати «рани»-дірки? А й справді цікаво дізнатись, як саме витрачається фонд? Може, підсобили мешканцям Таромського або Чаплів, де геть зіпсувалася питна вода? Проблем, зрештою, вистачає — давай тільки гроші.

Першим несподівано зацікавився долею «оброку» народний контроль. Виявилось, на жаль, що недарма.

Свою бурхливу і довгождану діяльність фонд розпочав з того, що фінансував... міське свято квітів. Напруживши багату уяву, можна й узріти щось спільне між святом квітів та екологією. Але гроші пішли виняткво на оренду транспорту для організаторів та учасників свята і їх преміювання. Причому майже половина винагороди перепала організаторам. Не марно ж вони старалися!

Керівники фонду підозріло не довіряли «офіційній» науці, а, «піддавшись моді», переклали свої заповітні сподівання на... кооперативи і тимчасові творчі колективи. І тут набралося «загадок» — хоч греблю гати.

Скажімо, знайшли за потрібне обстежити гальванні виробництва міста, щоб опрацювати варіанти знешкодження їх відходів. Узявся за те тимчасовий творчий колектив, що його очолив доцент індустріального інституту В. Кашутін. Роботу передбачалося завершити до вересня минулого року. Насправді не завершено й досі, одначе В. Кашутіну вже сплачено 6500 карбованців, його дружині Л. Кашутіній — 3700, А. Колеснику — 1200, його дочці, учениці профтехучилища... І так далі.

Схоже, ця творча група просто облишила роботу або «зашилась», оскільки захопилась іншою. Вона уклала ще й договір на створення технічної програми спорудження очищення промстоків гальванічного виробництва, яку замовив екофонду завод комунального устаткування. Тут упоратися намічали вже до жовтня. І також не впоралися вчасно. Зате той самий В. Кашутін отримав 7600 карбованців, його дружина — 3300, А. Колесник — 1400...

Обізнаний читач подивується: як же оплачували незавершені договірні роботи? Хитрощі тут отакі: ділили ці роботи на три-п'ять етапів і після кожного — гроші на діжку!

Але підемо далі. Відділ капітального будівництва міськвиконкому побажав, наприклад, «наукової оцінки впливу на атмосферу міста шкідливих викидів автотранспорту». Знати це справді треба, аби не навмання боротися з токсичним забрудненням повітря. На цей час при екологічному фонді вже на повну силу діяв і екологічний центр, до якого набрали штат спеціалістів. От вони і взялися, маючи, ясна річ, непогані доплати до основних заробітків. Але завдання виявилося, мабуть, непросте, бо незабаром за вісім тисяч карбованців залучили ще й кооператив «Контакт». Майже півроку працювали люди, і коли, здавалося, «оцінка» ось-ось мала бути з'ясована, несподівано екоцентр доручає обгрунтувати її... тимчасовому творчому колективу. Колективу невеликому, в складі, п'яти чоловік, але на чолі з... колишнім працівником центру В. Львовим. Тепер уже не барилися, впоралися напрочуд швидко, попросивши в сумі більше як тисячу на брата. Правда, водієві екологічного центру В. Хлизіну перепало лише 845 карбованців...

Не фонд, коротше, вийшов, а щедра годівниця. Заповзятливість часом проявляли неабияку. У Дніпропетровську, певно, з екологією все гаразд, повний порядок, немає куди рук докласти, бо... піднарядились аж у туркменському місті Чарджоу. Ні, я не проти співробітництва та взаємовиручки, але чому тимчасовому творчому колективу на чолі із заступником міського комітету охорони природи О. Коценком та начальником екологічного центру А. Скворцовим виплачено майже 30 тисяч карбованців із дніпропетровського фонду?

Екологічний центр з безконтрольно «подарованим» йому фондом «перетворився на посередницьку організацію, яка в основному займається заробітчанством і практично не подає відчутної допомоги в поліпшенні екологічного становища у місті». Посередництво дивне — між собою і своїми людьми. Для себе. За штатним розписом середня зарплата спеціалістів екологічного центру становить 200—240 карбованців, насправді — 600 і більше. Гаразд, але ж якби були результати! Їх немає — ось фінал.

...Увільнили з посад голову міського комітету охорони природи В. Стукана та начальника екоцентру А. Скворцова, а справу передано у прокуратуру.

Одначе найфатальніше: скомпрометовано ідею прекрасного і багатообіцяючого експерименту. Вирито для нього могилу.

Скаржаться, приміром, нині: деякі заводи, котрі забруднюють середовище, відмовляються переказувати відрахування в екологічний фонд. Директивний документ про участь Дніпропетровська в експерименті для них не указ. А як примусити чи умовити директора або раду трудового колективу платити за природокористування, коли від фонду користі — як від козла молока. Один мільйон 646 тисяч витрачено, по суті, безслідно. Точніше, розтринькано за принципом «хапай, поки можна». Навіть елементарних очисток, придбаних за рахунок екологічного фонду, ніде не з'явилося. Не кажучи вже про будівництво очисних споруд.

Остання інформація, яку я маю: екологічний фонд прибрала під свою опіку постійна депутатська комісія міськради з охорони навколишнього середовища та раціонального використання ресурсів. Але ж фонд цей нині порожній, як барабан,— залишається тільки бити в нього на сполох: «У нас — лихо!» Та ще треба повернути експерименту і втрачене довір'я.

Та чи вдасться?...

Микола НЕЧИПОРЕНКО,
власний кореспондент «Голосу України»
Дніпропетровськ.

ОДИН МІЛЬЙОН 646 ТИСЯЧ ВИТРАЧЕНО, ПО СУТІ, БЕЗСЛІДНО. ТОЧНІШЕ, РОЗТРИНЬКАНО ЗА ПРИНЦИПОМ «ХАПАЙ, ПОКИ МОЖНА». НАВІТЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ОЧИСТОК, ПРИДБАНИХ ЗА РАХУНОК ЕКОЛОГІЧНОГО ФОНДУ, НІДЕ НЕ З'ЯВИЛОСЯ. НЕ КАЖУЧИ ВЖЕ ПРО БУДІВНИЦТВО ОЧИСНИХ СПОРУД.

Прощавайте, Позняки?

Здавалося б, радіти треба, що будується Харківський житловий масив у Києві. Та, на жаль, архітектори, коли планували його із частоколу висотних будинків на лівому низинному березі, не врахували, що за Дніпром — правий берег з його чудовим ландшафтом. І спланували Харківський масив так, що правий гористий берег Києва для них ніби не існує. Але на Дніпрових кручах ще збереглися типові для Києва пейзажі. Один із них — чудовий Сад бузків («Сірінгарій»), що знаходиться в Ботанічному саду Академії наук УРСР. На фоні архітектурного ансамблю церков Видубецького монастиря і ріки Дніпра ще видно зелену зону лівого — низинного берега. Цей куточок природи зберігся за рахунок селищ Позняків і Осокорків, які приречені на знесення і наступну забудову висотними будинками.

Невже містобудівникам не під силу знайти розумніше рішення?

Якщо втіляться в життя «геніальні» проекти зодчих, то частокіл бетонованих коробок вийде до берегів Дніпра і назавжди загубить цей типовий і єдиний у Києві такий чудовий краєвид.

Отже, повторюємо помилку, за якою вздовж Дніпра у Дніпровському та Дарницькому районах міста не лишилось місця для зелених зон між суцільною стіною щільно збудованих висотних житлових будинків.

Архітектори це добре розуміють, але не наполягають зберегти для жителів природу — легені і душу. Ось тому на одну із сесій Харківської районної Ради народних депутатів були запрошені автори проекту Харківського масиву архітектори інституту «Київпроект». На запитання автора цих рядків «Чому відсутній взаємозв'язок забудови масиву лівого низинного берега Дніпра з правим гористим, його існуючою забудовою з парками, садами та лісом на крутосхилах?» зодчі конкретної відповіді не дали. Лише один з авторів горезвісного проекту О. Рапопорт заспокоїв: «Втрати закономірні».

Але ж цих втрат можна уникнути. Можна ж зберегти те, що віками служило людям. Чому ми не бережемо природу? Чому продовжуємо бездумно заливати піщаною рідотою земснарядів заплаву на лівому березі, знищуючи угіддя, які могли б бути зеленими зонами? А яка доля чекає землі селищ Пирогове, Чапаєвці і далі аж до історичних Змієвих валів?

Нині на тривожний голос громадськості поспішили обнести піщаними дюнами селища Позняки (Східні і Західні) та Осокорки з міськими садами, що ось-ось будуть знищені.

Але, повторюю, ще не пізно зупинитися. Є можливості врятувати зелені угіддя від намиву пісків для новобудов, де поряд Дніпро, а також існуючі насадження рослинного світу з озерами, струмками і джерелами. Добре було б доповнити новими насадженнями (за проектом на конкурсній основі) ландшафтні парки, спортивні та дитячі майданчики тощо, врахувати й облаштування пляжів. Словом, зелена зона тут конче потрібна!

Коли так, то чи не пора разом з громадськістю переглянути генеральний план забудови міста, який був розроблений у застійні часи? Бо ми такою сучасною забудовою перетворимо Київ як в історичному його центрі, так і на окраїнах далеко не в таке місто, яке хотілося б бачити.

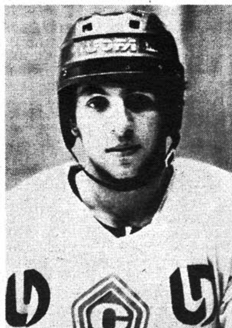
Віталій КОВАЛЕНКО,
депутат Харківської райради Києва, член правління Київської міської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

На знімку: мітинг мешканців Позняків та Осокорків, які поставили вимогу перед Київрадою зберегти ці селища.

Фото автора.

Наша вітальня

БОГАТИР З ДОБРИМ СЕРЦЕМ

Про Толю Найду почали говорити, коли він ще грав за юнаків «Сокола» і за різні збірні СРСР. Хлопцеві пророкували чудову кар'єру. І ті прогнози ніби й почали збуватися. У складі юніорської команди Радянського Союзу Анатолій став чемпіоном Європи. Але місця в «Соколі», маю на увазі команду майстрів, йому спершу не знайшлося.

Служив в армії в Калініні. Повернувшись до Києва, почав виступати за ШВСМ (інша київська команда, грає в другій лізі). Відчувалося, що хлопця дуже пригнічувало таке невизначене становище. Однак терпіння було винагороджене. Настав день, коли Анатолій Богданов, наставник «Сокола», помітив-таки Найду та його партнерів по ланці Синькова з Ботвинком, і в середині сезону ввів їх до основного складу. Ця трійка відразу ж вийшла на передові позиції. Іноді навіть переважала лідерів (Степанищева — Малкова — Шастіна) за результативністю та ефективністю.

Відтоді вже немало води спливло. Найда став по-справжньому зрілим гравцем і тепер виступає в першій ланці нападу разом із Юлдашевим та Валіулліним. Анатолій у чемпіонаті, що завершився, попрацював сумлінно, заробив 23 очка (закинув 14 шайб плюс 9 голевих передач). Показник цілком пристойний. У команді він поступається лише Юлдашеву та Ширяєву, а вони в лізі — найкращі.

Ми сидимо з Найдою в холі Палацу спорту, а на руках у нього син Дмитрик, якому скоро мине чотири роки. Тата він часто за компанію супроводжує на тренування.

— Чому обрав саме хокей, а не популярний у Києві футбол! — запитав Найду.

— З хокею я й не починав. П'ятирічним мене мама відвела до басейну, де займався плаванням. Природно, як і кожний киянин, уболівав за «Динамо», грав у футбол на подвір'ї. Але одного разу побачив хокей і закохався в нього на все життя. Щоправда, до Валентина Павловича Уткіна — в минулому відомого форварда, а нині заслуженого тренера України, потрапив випадково. Банальна історія: вирушив слідом за друзями на ковзанку «Крижинка», які гуртом вирішили записуватися у хокеїсти.

— А тепер поговоримо про «Сокіл». Він значно різниться за складом з тією командою, яка виступала кілька років тому!

— Справді, пішло від нас багато досвідчених гравців: Шастін, Степанищев, Малков, Куликов, Шундров. Вони були лідерами. Без них «Сокіл» міг і до «штопора» потрапити. Але так не сталося. На зміну досвідченим ветеранам прийшов цілий загін молодих. Це виключно місцеві хлопці. І те, що «Сокіл» перетворився на істинно київську команду, гадаю, і є його головною принадою сьогодні. До речі, про свою команду мріяло не одне покоління шанувальників хокею. А стало реальністю завдяки сумлінню і праці багатьох людей. Назву серед них особливо голову Федерації хокею України Анатолія Хорозова, нашого головного тренера Анатолія Богданова і, звісно, мого першого наставника. Він тепер — директор СДЮШОР «Сокіл».

— Як відомо, центральні нападаючі є в більшості випадків підношувачами снарядів для своїх крайніх партнерів, до того ж беруть найактивнішу участь у оборонних діях. Однак, незважаючи на це, тобі вдалося стати одним з найрезультативніших у команді. Як це вдається!

— То вірно, що головне моє завдання підігрувати партнерам і допомагати захисникам. Але маю амплуа, підкреслюю, центральний нападаючий. Тому й закинув у чемпіонаті трохи шайб і ще три в товариському матчі з клубом НХЛ «Міннесота Норд Старз», що, не приховую, особливо приємно. Але все це відбувалося завдяки моїм партнерам. Вони завжди віддають пас.

— Толю, ти людина міцна, кремезна. Однак, як мені відомо, маєш м'який і дружелюбний характер. Чи не заважає це тобі вести силову боротьбу на майданчику!

— У мене, певніше, немає нахабства. Іноді це називають спортивною злістю. Тут нічого не вдієш: риси, які маю, це від батьків.

— До речі, вони найвідданіші твої болільники...

— Так. Ще мій молодший брат Андрій. Він також грав у хокей, навіть срібним призером юнацького чемпіонату СРСР був. Але чомусь закінчив грати. Тепер навчається в інституті фізкультури. А ще мої вірні друзі — дружина Ганна та син.

— Цікаво, а хотів би ти побачити Дмитрика хокеїстом!

— Швидше за все він сам відведе мене за руку до хокейної школи. З ключкою ж не розлучається. Інших іграшок не визнає. Ходить з бабусею Дунею та дідом Іваном на всі матчі, які граю у Києві.

...Отакий він — цей богатир з добрим серцем. На Найду тепер у команді рівняється молодь. Але і його не назвеш ветераном. У 25 років тільки починається розквіт спортсмена. Сил багато, але вже є й досвід.

Віктор БРАНИЦЬКИЙ.

Фото Миколи БОЧКА.

З ПОТОКУ ПОВІДОМЛЕНЬ

ГАНДБОЛ. У неділю о 16.00 у київському Палаці спорту відбудеться цікава подія: гандболістки місцевого «Спартака» у повторному півфінальному матчі розиграшу Кубка кубків прийматимуть клуб з німецького міста Бункстехуда — БСВ. У цього матчу багато організаторів. Головний — Українське зовнішньоекономічне об'єднання «Інфоспорт» — закупив дві тисячі квитків на зустріч, які подарує вихованцям київських спортивних шкіл та їхнім батькам. Дуже постаралися також працівники польської фірми «Воймар» з Вроцлава та ще десятка фірм й організацій — спонсорів матчу.

Нагадаємо, що перший — наші землячки виграли — 19:13.

ФУТБОЛ. Московський «Спартак», на жаль, поступився у першій грі 1/2 фіналу розиграшу Кубка чемпіонів клубові «Олімпік» (Марсель, Франція) — 1:3.

ТЕЛЕФОНИ РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ:

Головний редактор — 446-92-11.

Заступники головного редактора — 446-70-42, 446-91-16, 446-91-37, 446-91-96.

Відповідальний секретар — 446-72-63.

Завідуючий корсіткою — 446-60-22.

Відділи:
міжнародний 446-91-20,
листів — 441-88-28,
економіки — 441-88-97,
аграрний — 441-86-18,
парламентський — 441-84-52, 441-85-64,
охорони здоров'я — 441-88-06,
соціальних питань — 441-88-55,
екології — 441-88-58,
культури — 441-86-44,
спорту — 441-88-08,
інформаційний — 446-61-13,
історії України — 441-88-62,
військових питань — 441-88-52,
реклами — 441-89-44.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Заступник головного редактора — Борис Сидоренко.

Чергові редактори — Людмила Бараневич, Леонід Бровченко.

Автори макета — Анатолій Мироничев, Євген Українець.

Випусковий — Олексій Бондаренко.

Оформлення — Володимир Кисельов.

Коректори: Тамара Башτанник, Наталія Власик, Людмила Морозова, Антоніна Сильверстова, Людмила Нєсєна, Любов Станачич, Людмила Терещук.

Верстальники: Тетяна Балюк, Алла Будникова, Марія Солодюк, Ольга Яценко, Анатолій Артеменко, Сергій Скваженюк.

Лінотипісти: Віктор Процун, Раїса Гринюк.

* * *

Ордена Леніна комбінат друку видавництва «Радянська Україна» 252047, Київ-47, проспект Перемоги, 50.

Індекс 60955.

Тираж 166.300.

Передплатна ціна на рік 19 крб. 80 коп.

Зам. 03150711.